

Het Bisschopslied van Sint-Bavo

65
IN ZEVEN ZANGEN

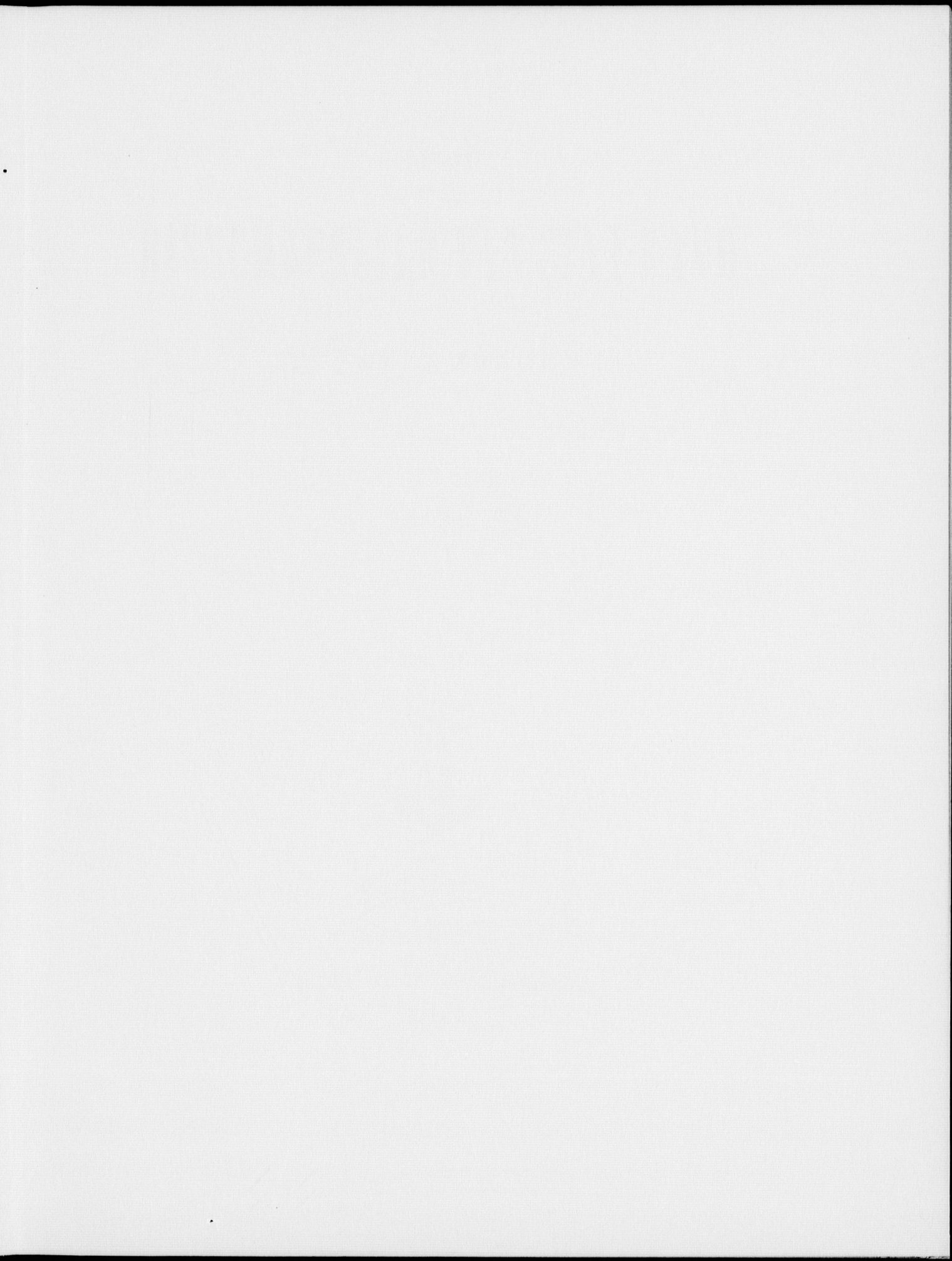
DOOR

P. M. BOTS,

R. C. PR.

LEIDEN. — G. VAN BRUSSEL.
1896.

HET
BISSCHOPSLIED VAN SINT-BAVO

IN ZEVEN ZANGEN

DOOR

P. M. BOTS,

R. C. PR.

LEIDEN. — G. VAN BRUSSEL.

1896.

TER GEDACHTENIS

AAN HET

GOUDEN PRIESTER-JUBILÉ

VAN

ZIJNE DOORLUCHTIGE HOOGWAARDIGHEID

MONSEIGNEUR

C. J. M. Bottemanne,

BISSCHOP VAN HAARLEM,

ASSISTENT-BISSCHOP BIJ DEN PAUSELIJKEN TROON,

HUIS-PRELAAT VAN Z. H. PAUS LEO XIII,

RIDDER DER ORDE VAN DEN NEDERLANDSCHEN LEEUW,

ENZ. ENZ.

Wm. W. W. W.

Wm. W. W. W.

Wm. W. W. W.

Wm. W. W. W.

Wm. W. W. W.

Wm. W. W. W.

SVRGE TV BAVO

SVBLIMAVIT DEVS

CORN V

CHRISTI TVI CASPARIS.

1896.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PAUL H. RAVENHILL

1900

CHICAGO, ILL.

EEN WOORD VAN TOELICHTING.

Van oudsher hebben, bij de hooge feesten hunner vorsten, de volken, ook in liederen en zangen, hunne historie verhaald.

In dienzelfden geest werd, bij de hooge feestviering van Haarlem's bisschop, het volgend historisch gedicht gezongen.

De hoofdgedachte van dit poëem is even eenvoudig als aangrijpend. Gods hoogste plaatsbekleeder op aarde wilde eenmaal, dat in Haarlem's Sint-Bavo-kerk een bisschopszetel zoude verrijzen, en dat deze daar, in de lengte der dagen zoude blijven. Meer dan drie eeuwen nu is er over dat hoogheilig werk gearbeid, doch eerst in de laatste dagen gaat het, op zeer eigenaardige wijze, zijne voltooiing naderen. *Surge tu, Bavo, sublimavit Deus cornu Christi tui Casparis, verhef u, o Sint-Bavo-kerk, God heeft het krachtbetoon van Caspar, uwen Gezalfde, ten top gevoerd.*

Overigens is heel het gedicht naar de gewone kunstvormen der oude school, dat is de school van Mgr. Broere, Mgr. van der Ploeg en Mgr. Smit, bearbeid. Indien het uit de verte op de kunststukken dier hoogvereerde vaderen gelijkt, zal het voorzeker den hoogen feesteling, wiens jubelfeest het te voorschijn riep, niet onwaardig zijn.

P. M. BOTS, pr.

LEIDEN, 1 Augustus 1896.

Feestdag der overbrenging van Sint-Bavo.

EERSTE ZANG.

De Oude Sint-Bavo.

Templum Santi Bavonis Harlemi, ex architectorum
judicio, templum augustum, celeberrimum ac pulcher-
rimum opus.

De tempel van Sint-Bavo te Haarlem is, naar het
oordeel der bouwkundigen, een verheven tempel, een
zeer beroemd en een zeer schoon werk.

Batavia Sacra, II, 290.

EERSTE ZANG.

DE OUDE SINT-BAVO.

hoogheid der gedachte,
Die zweeft in godsvrucht om:
De liefde huwt de krachte,
En bouwt Gods heiligdom.

Wat wond're spits van daken
Siert Bavo, u het hoofd;
Uw transen God genaken,
Dien ge in vervoering looft.

Vervoerd, als blanke duiven
Langs 't blauwe firmament,
Bij 't eind'loos liefdewuiven,
Aan 't verste wereldend.

Vervoerd, als 't volk van 't Noorden,
Wat, gloeiend in Gods trouw,
De zinnen nooit bekoorden,
Bij 't sieren van uw bouw.

O wonder zielsvereëlen!
O kunst van 't Christenvolk!
O harmonie dier velen!
Sint-Bavo's dom, hun tolk.

Heel de aarde zal God prijzen;
Juich „lager land der zee!”
Juich, waar deez' muren rijzen,
Gij, Hollands steenwerk, meê.

Juich, eenvoud, bij 't getoover
Der ruimten-harmonij;
Juich, vreugd, in 't steenen loover;
Juich, kracht, in zuilkleedij.

Nu, hef u, dom van Albrecht,
Hem en zijn volk een' kroon,
Terwijl uw luister voortzegt
Sint-Bavo's hulpbetoon:

De krijgsheld, die vol glorie,
Bij d' eeuw'gen Koning straalt,
Schonk Haarlem de victorie;
Hij-zelf kwam neêrgedaald.

Als eens in 't aardsche leven
Blonk weêr zijn helm-vizier;
God moest Zijn buit gegeven
Door 's hemels valkenier.

Dank, trouwste vriend bij 't lijden,
Dank, Engel van Gods vreê!
Zie, aller schreden schrijden
Ginds naar uw kloostersteê!

O dag van 't rijkst vergaren!
Door Vlaand'ren werd verleend:
Dat Haarlem mocht bewaren
Des schutsheers arngebeent'.

Verdubbeld nu 't gewemel
In Albrecht's heiligdom,
Waar 't smalle pad ten hemel
Zoo menig reeds beklom.

Franciscus, droeg de wonden,
De wonden van den Heer,
Franciscus mocht de zonden
Ook heelen, altoos meer.

Franciscus, wie hier minnen
In uwen Serafsgloed,
Gij doet ze in Bavo winnen
Uw' Eng'lengave, zoet.

God hoort, in 't rijkst erbarmen,
Om u, hier, elk gewezen;
O komt en keert, gij, armen,
Komt weêr, en eindt niet, neen!

Hier alle straf verbeden,
Die nog de vrijspraak liet;
Herrezen voortgetreden!
Herrezenen sterven niet.

O allernood'rigst boeten,
Daar bouwt Gods zuil, gij, op!
Gansch Holland gaat begroeten
Sint-Bavo's torentop.

En wie, wie telt de altaren,
Gebouwd met Haarlems zoon?
Hoe breed ze, als krans, zich scharen
Om 't altaar van Gods Zoon!

En, fier ter zuil verheven,
Praalt daar de Apostelstoet;
O wond're kunst, hun leven,
In kleur, in goud, in gloed!

En, of het lied der sferen,
Bij 't went'lend starrenkoor,
Den jubel heft des Heeren
In altoos hooger gloor,

Zoo schaart, in Bavo's stallen,
Zich Hollands graaf en heer,
En doen Gods koorlied schallen
Hoog schitt'rend', altoos meer.

Dan, 't meest wil elk verhalen,
Hoe aller wijsheid zon
Rond Bavo's dom kwam stralen,
Als 't nooit een zonne kon.

U, woord, u, tolk van 't leven,
In menschen en in God,
De vorm der stof gegeven,
Die ied'ren dood bespot.

Zie, de eeuwen keeren weder
Bij jubelend accoord;
De vrucht van brein en veder
Leeft, duizendvoudig, voort.

En om den troon des Heeren
Golft 't Cherubijnen-lied:
„Nu, heil uw macht-vermeêren!
„Uw' woorden zwichten niet.

„Heil 't godd'lijk zegepralen!
„Nu ruischt, uit 't heiligdom,
„In 't koor van alle talen,
„De blijde boodschap om.”

Dan hij, wien d' eeuwen prijzen
Om 't vinden, wonderhoog,
Hij, tong van alle wijzen,
Hij, aller zieners oog,

Hij, wien de roem doet leven
In marm'rèn zuil en beeld,
Zoolang het hooger streven
Éèn' mensch op aard vereêlt,

Hij had, vervreemd van de aarde,
Hier zijne cel gesticht,
Waar hij Gods huis bewaarde,
Eenvoudig als zijn plicht.

En, of gedachten kruisen
In 't hoofd, zoo hoog, zoo hel,
De hand deed need'rig ruischen
Sint-Bavo's klokkenspel.

Want hoort, het lied dier tonen
Het zingt zoo vroom, zoo blij,
Van Willems trouwe zonen,
Met 't kruisschild aan hun zij'.

Het zingt van hen, die leden
Als monnik Bavo leed ;
Het zingt van hen, die streden
Als ridder Bavo streed.

Die Damiate wonnen,
Als buit voor Christus' graf,
En 't krijgsgevaart' verzonnen,
Dat 't heir de zege gaf.

Helaas! de zon ging dalen
In treurig avondrood;
Geen lied komt meer verhalen
Van Haarlems glorie, groot.

Het kruisschild is gevallen;
De zon der wijsheid dook;
Verlaten straks de wallen
Waar d' eeuw'ge vreê ontlook.

Maar, ging de liefde henen,
Of Christengloed vervloog,
O Bavo, van uw' steenen
Rijst nieuwe zang omhoog;

Een lied, dat wond're glorie
Van staf en mijter spelt
En de oude Gods-historie
Langs nieuwe banen meldt:

Hoe eens de Heer moest lijden
Thans lijden gaat Zijn bruid,
Doch eenmaal 't eindverblijden
Sint Bavo's roem besluit.

TWEEDE ZANG.

Haarlem's eerste Bisschop.

1559—1562.

Sacerdos et Pontifex,
Et virtutum opifex,
Pastor bone in populo,
Ora pro nobis Dominum.

Gij priester, aller priest'ren vorst,
Die aarde en heem'len samenbrugt,
Die alle deugd ten leven wekt,
O vader, gij van zielevrucht,

Bid, goede, die den kromstaf draagt,
Als eigen herder van uw volk,
Bid voor ons allen tot uw God,
O gij der vromen hoogste tolk!

*Begroetingszang van eenen bisschop bij zijne
plechtige intrede in eenig, hem onderhoorig
kerkgebouw.*

TWEEDE ZANG.

HAARLEM'S EERSTE BISSCHOP.

u treedt gij, Bavo's kerkvorst, voor!
Wel juub'lend, als de kreet van wie den krijg nog winnen,
Doch zorgzaam vaak op 't krijgsplan zinnen,
Dreunt d' eeregroet Gods tempel door.
Helaas, vaak troosteloos moest ook Sint-Bavo weenen
Om 't kroost van 't eigen hart.
Één dorst 't geweven kleed van Christus' bruid verscheuren,
Deed wierook voor de dwaling geuren,
Weêr Absalom het volk in opstand houdt verward.

Nu treed gij, Bavo's kerkvorst, voor!
Aan 's Heeren priesters eer, den dragers van Gods gaven!

Hoe juicht hun roem de wiss'lende eeuwen door!
Zooals de dauwdrop op de graven
Den dorren bloemenkelk in 't oord des doods komt laven;
Zoo hun herscheppingskracht!
Maar driewerf heil den vorst, die Aärons kleed mag dragen,
De volle priesteracht;
Hem zult, o Bavo! gij, gij droeve, 't troostwoord vragen;
Hij nadert reeds uw Rafaël,
Bezwerend straks het woên der hel,
Hij, wien d' Apostelgloed zoo lang reeds mocht doorblaken;
Gelijk de palm, omringd van kroost,
Komt bisschop Nicolaas, vol grootheên, u genaken;
O, wees getroost! O, wees getroost!

Nog eenmaal treed gij, kerkvorst, voor!
U riep des konings beê, gericht ten stoel van Romen;
Vergaan nu Keizer Karels droomen
Van vrede in 't eind, de wereld door.
Vrij mocht Castilié's moed den Islamiet betoomen,
Dat hij 't Alhambra achterliet;
Vrij pleegde ook de faam met het wonderrijk te pralen,
In welks roemruchtig grensgebied
Geen zonne ooit meer kon nederdalen,
Wijl zij, na 't sterven van heur stralen,
Straks Spanje's nieuwe wereld ziet;
Toch stijft u, Spanje's vorst, 't verbaasde bloed in d' aad'ren.
Gij Filips, Karels zoon, gij ziet, bedroefd, verwoed,
Daar landen voor uw voet
Het gansche bastaardkroost van elke schuld der vaad'ren;
Hoor, hoe z' alom de tempels durven naad'ren,

En, in hun dollen overmoed
Rammeien op het huis van God.
Wat wacht nu 's konings troon, den voetbank slechts des Heeren?....
O God, wie redt der eeuwen lot?
De wereldas van 't Kruis dorst d' Apostaat gaan keeren;
Wat recht zal ooit bezweren
Deez' helle met haar duiv'lenrot?
Zoo kwam geen grimmig heir van Albigenzen strijden,
Zoo Ziska, de Hussiet, zich nooit ten oorlog wijden,
Zoo heeft nooit Mahomed gespot.
De Christen-deugd gevloekt; in plaats van 't deugdzaam zwoegen,
Roept elk zijn woord als hoogste Godheid aan;
En wie, in konings naam, des konings schepters droegen,
Zij zelve volgen 't Judasvaan.
Toch Cesars overleg gaat Cesars roem bewaren,
De kerke Christi zelv' met rijkszorg hoog bezwaren;
Zoo moog' 't Bourgondisch erf, wat Filips zich mocht garen,
Hem, noch den Heer ontgaan.
Op, heil'ge Vader, op! Nog blijft uw driekroon stralen
Waar alle kroonglans zwicht.
Op! Neêrlands kudde gaat in 't groot getal verdwalen,
Nu voor het wolvenwoên de heirbaan openligt.
Genees gij, Sam'ritaan, genees gij Hollands wonden,
In vaderliefde, teêr.
Wordt in dien wijngaard Gods de doode boom gevonden,
O, schepp' uw koningshand hem 't eerste leven weêr!
Zoo koom' door de oppermacht, U, Petrus, opgedragen,
Die lam en schaap in éénen zorg omsloot,
Een breeder stoet ten bisschopszetel dagen,
Als zoete heul in scherpen nood,

Eer Spanjes oorlogsploeg heel Nederland doe beven,
Eer 't vrees'lijk kettervuur 't al dreigen komt met dood.
Nu doe, o God, Gij Zelf uw kerk herleven;
Dat weer haar trouw voor U victorie vier'!
Gij woudt ook Haarlems vest heur eigen bisschop geven;
Oud-Hebrons vorst aldaar ten mijtertroon verheven;
Dat zijn geloof het Noorden sier'!

Zoo rijst gij nu tot 't hoogtijlied;
Zoo moogt gij blij, o Bavo, nu verwerven,
Door Rome's volmacht erven:
Het heerlijkst koningsdeel van Willibrords gebied;
Uw bisschops-schepter reikt, waar Neêrlands lage stranden
Omhellden 't eerst zijn kiel.
Aan u de heil'ge steê, waar 't volk der Amstellanden
Gods wondergunst te beurte viel.
Wat tal van heiligen gaat van uw glorie spreken,
Als zong 't verleden reeds uw lof!
Voor u zal Adelbert, zal Engelmundus smeecken,
Met Jero, en Gangulf, uw kroost in 't hemelhof.
Staan Kennemers en Fries voor uwen troon gebogen
Naast d'eed'len telg van Waterland,
Ook 't Zuiden kust uw hand,
En let, ginds langs den Rijn, op 't wenken uwer oogen.
In d'ouden strijd voor 't gravenhuis,
Of bij den heirtocht van het Kruis,
Mocht aller trouw als 't licht der zonne stralen;
O, dat, voor 't dalen van den nacht,

't Historieblad opnieuw de grootheên moog' verhalen
Van Bavo's Godsgeslacht.

Toch, hoe gemengd uw luister!
De bisschop stijgt ten troon, door d' ouden roem omgloord,
Die eens, in stroomen lights, na 't eeuwenheugend duister,
Opping ter kloosterpoort;
Doch, waar weêrklinkt de vreugd der achtb're kloosterlingen
Den bisschop-abt ten heil?
'Toch vieren vest bij vest den vorst, dien zij ontvingen;
En, Haarlem heeft voor hem festoen en feesttoon veil.
Blij stijgt de wierookgeur daar langs de heil'ge muren;
Volmoedig daalt het woord der eerste zeeg'ning neêr;
Wat God hier scheppen wou, 't zal, na zijn val, nog duren,
Aan Haarlems eersten bisschop eer!

Treed eenmaal nog, Gods bisschop, voor!
Hoor! Van de zangen, die langs beuk en koornis klonken,
Breekt nu slechts één de stilte door;
De beê der kerk voor wie verzonken;
„O opperpriester Gods, o schepper van de deugd,
„Die straks uw kudde hoedt in priestertrouw en eere,
„Blijf na uw zegetocht, na 't bruisen aller vreugd,
„Waar gij ten altaar treedt, steeds smeeken tot den Heere
„Dat Bavo's volk zich tot Hem keere!”

DERDE ZANG.

De Beeldenstorm.

Aan hunne vruchten zult gij ze kennen. Plukt
men wel druiven van doornen, of distels van vijgen?

Het H. Evangelie naar St.-Matthaeus. VII : 16.

DERDE ZANG.

DE BEELDENSTORM.

Ziet, 't ijs'ren kunstros komt getreden
Op snelbewogen raad'renvoet;
Een wolk danst om de reuzen-leden,
Het harte blaakt in laaien gloed;
Een kreet! Reeds groet het vest en dorpen
En sleept een wereld langs zijn baan;
O kunststuk, heerlijk groot ontworpen,
U bood 't genie zijn vreugdetraan.

Dan ach, één spanne slechts gaat falen,
Één spanne slechts uit 't ijzeren pad;
O schrik! O rampen, nooit te malen!
O woede van 't verdelgingsrad!

Wie schetst de wonden, 't ledenwringen,
De hekatomben aan den dood?
Geen zal er zegezangen zingen
Op 't monster, in verdelging groot!

O menschengeest, ge aanschouwt uw leven
In 't reuzenkunstwerk op zijn schreên:
Hoe wonderbaar uw gang, uw streven,
Langs d'ijz'ren baan der rechte reên!
Maar, monster, hoe verwoed uw krachten,
Zoodra uw weg een spanne faalt!
Hoe diep uw val, uw dwalingsnachten!
Hoor, wat Sint-Bavo's rouw verhaalt:

Ziet, alles wat de scheppingsdreven
Aan luister toonen, schouwt men hier;
Dan, waar de scheps'len God omgeven,
Praalt 't meest Gods kind in eed'len zwier;
De kunst mocht 't lichaam wedergeven,
Dat 't geestesworst'len heeft gedeeld;
Dien kampioen in stoff'lijk leven,
Maar straks ver boven 't stof vereêld.

Gegroet, gij beeld op Gods altaren,
Gij Paladijn bij 's konings troon!
Wat eer de Godheid zich moog' gâren,
U de eer der deugd bij strijdbetoon.

Met Bavo troont, in 't stralengloren,
Maria in den heil'gen dom;
Tot zooveel lijden zij verkoren,
Met Joseph, heuren Bruidegom.

De held, die heel Gods kerk moest dragen,
Sint Petrus, aller trouw een rots,
Hij kwam hier met de Broed'ren dagen,
Die hoogste waarheidstolken Gods.
Het woord, door elk van hen gesproken
In 't symbolum der Christenleer,
Was hier tot lauwer breed ontloken
En gaf deez' vorsten vorsteneer.

Nog praalden and'ren, die eens streden
Tot in den dood voor hunnen Heer;
Veel Wijzen, die Hem hoog beleden
Bij bisschopsambt of leeraarseer;
Het maagd'lijn ook, dat kuisch van zinnen,
Slechts Christus tot heur Bruigom had,
En de eremiet, in 't zelfverwinnen,
Haar tochtgenoot op 't hemelpad.

Luid riepen zij uit nis en bogen,
Tot d' aardschen broeder in den strijd:
„Houd moed! houd moed! O, droog u de oogen,
„Eens leden wij, wat gij nu lijdt.” —

En luider nog, riep, uit Zijn stralen,
Op 't hóóg-altaar, des Heilands beeld:
„Tracht, tracht Mijn liefde te achterhalen,
„En hoe Mijn smart al de uwe heelt.” —

En, ginds omhoog, staan ze aangetreden,
Zij allen rondom 's Vaders troon,
En offren liefde, eer en beden,
Den mensch op aard een hulpbetoon;
O trouw, die over 't graf bleeft leven,
Wat lied zingt ooit uw groote daân?
Helaas! de mensch wou haat slechts geven....
Hij ging uw beelden nederslaan.

Gelijk de slang, in leed bestorven,
Een plaats verwerft aan 's landmans haard,
En bij de liefde, breed verworven,
Zijn redder eerst een wijle spaart,
Maar straks herlevend bij diens gaven,
Van d' oude moordzucht bruist en zwelt,
Ja, in de hand selv', die komt laven,
Den doodelijken angel stelt,

Zoo woeden in Gods huis nu benden,
Hier vaak getroost, bij schuld of rouw!
Wat beuken, vloeken, tijger-wenden,
Of ook één prooi ontsnappen zou!

O zie, hoe alle heil'gen sneven,
De bisschopstroon daar ploft in 't stof;
Maar bovenal, de hel verheven!
Den Satan eer en koningslof!

Sint-Michêls beeld, het ligt verslagen,
Hoog staat de draak, met wien hij streed;
Waar men den Heer hier 't kruis zag dragen,
En waar Hij stervend voor ons leed,
Daar sloeg de moker Hem ter neder;
Den boet'ling ook aan 's Heeren zij;
Maar Satans zoon, hij praalt daar weder,
Hij, linker-booswicht, hoog en vrij.

O, gij Sint-Bavo moest dus vallen,
Gemartelde door ketterij!
Gij, glorie eens van Haarlems wallen,
Torst, naakt en arm, uw' slavernij!
Nu vielen neêr, die elk verhieven;
Één dag wierp kunst van eeuwen om;
Dorst men de dooden zelv' niet grieven?
Hun asch verstrooid door 't heiligdom

Van hun toog eens zoo menig henen
Naar 't verre land „van overzee”,
Om op des Heeren graf te weenen,
Of streed, ginds, met Gods ridders meê;

Hoog wou de Turk hun moed vereeren,
Bij Ascalon, bij den Jordaan;
Doch, ketterij ging hen verneêren;
Zij schond der helden grafstede aan.

Scheur, Bruid des Heeren, uwe kleed'ren;
Bestrooi, omsluis 't maagd'lijk hoofd!
Een vijand, nimmer te verteed'ren,
Heeft heel uw bruidstooi weggeroofd!
Adoro Te roept vroom uw boge,
O Pontifex galmt 't hoogkooruit;
Maar de echo stuwt de vloek ten hooge,
Die God en kerkvorst buitensluit.

Of moog'lijk? Neen, het kan niet duren,
Uw vrees'lijk leed; Gods wrake naakt;
Daar vaart een huiv'ring langs uw muren,
Die kloekste harten angstvol maakt.
O, als daar straks uw vest zal dreunen,
Wanneer uw volk, bij de oorlogsnood,
Verhongerd, aan uw voet komt kreunen,
O, roep dan, Bavo: „God is groot!”

VIERDE ZANG.

Haarlem's Beleg.

Er zullen dagen over u komen, dat uwe vijanden u insluiten en benauwen zullen van alle zijden omdat gij den dag uwer bezoeking niet hebt gekend.

Profetie des Heeren over Jerusalem. LUCAS XIX, 43.

VIERDE ZANG.

HAARLEM'S BELEG.

W eerklinke uw lied, o koning der profeten,
Wiens visioen den last van Babel maalt,
Dat, in zijn trots, met God zich durfde meten,
Maar straks vergeefs zijn volk in 't harnas staalt:
Der Meders toorn wordt zonder grens geheeten,
Waar Babel hun den cijns van 't bloed betaalt;
Niet anders, neen, hier de historie-bladen:
„Des Heeren last oud-Haarlem opgeladen.”

In d' ijs'ren vuist van Spanjes oorlogsschaar
Kwam Alva's zoon de Spaarnestad omknellen;
Bond Haarlem 't Noord en Zuiden aan elkaar,
Ook 's konings straf ging 't krijgsbelang verzellen;

In hare vest woedt een geweldenaar ;
Welk' vreêgezant dorst Ripperda niet kwellen ?
Zoo klimt dan nu tot Bavo's torentop
Van alle zij 't rumoer des oorlogs op.

De teering viel Tot 't uiterste gestreden !
Een woeste bend' dekt poort en vestingwal ;
Wat krijgslieën ooit, die, als deez' bend', misdeden ?
Maar geen zoo stoer bij oorlogs-ongeval !
Hoe vreeselijk ter land, ter zee, zij leden,
Schavot noch krijg verdelgt het Geuzental ;
O heldenmoed, tot 't grievendst lijden vaardig,
Hoe was uw kracht een heil'ger oorlog waardig !

De teerling viel Reeds is het lot bepaald.
Nooit zwicht het heir daar ginds op duin en velden ;
Of 't winterlicht het ijsveld flauw bestraalt,
Waar, langs het meir, de voorraad-sleden snelden.
Of iedere storm met uitval wordt betaald,
Of Cocles zelf herleeft in Hollands helden,
De veldheer deed zijn ijs'ren wil verstaan ;
Voor Haarlem zal hij winnen of vergaan.

Zoo fronst ook vaak, in 't hoog gericht gezeten,
Der recht'ren schaar de somb're wenkbrauw saâm ;
Hoe 't moordbewijs het meêlij doet vergeten !
En ieder grimt met ingehouden aâm !

Vergeefs gepleit voor wie hier schuldig heeten;
Vergeefs de roem van vroeg'ren stand of faam;
Het strenge recht kent sparen, noch erbarmen,
Maar zwaait het zwaard in zijn' vervaarlijke armen.

Toch niet aanstonds zou 't zwaard hier nederslaan,
Al jubelde de wraak reeds in haar toren.
Tast tweedracht soms het vestingleger aan,
Ook in het kamp trekt d' oorlogsploeg zijn voren;
De pest is reeds de tenten ingegaan;
De muiterij brult om soldij en koren;
En Hollands grond, de bodem, week en teêr,
Kwelt en vermoordt het Zuidervolk steeds meer.

Toch eind'lijk, voort! Voort! Voorwaarts de kolonnen!
Voort! Op Sint-Jans- en Kruispoort-werken los!
Hoog juichen zij, die Turk en Moor verwonnen,
En Christus' naam dreunt langs den legertros.
De stormram beukt naast 't dond'ren der kanonnen,
De bloedstroom kleurt den stalen oorlogsdos;
Hoe, woelend steeds, de menschenzeeën golven,
Vaak in een hel van oorlogsvuur bedolven.

Want, van de vest, daar giert de vlammenkrans
En 't smeltend lood op helmvizier en handen;
De ladder klemt zich nauw' aan muur entrans,
Of 't steenblok suist van dak en torenranden;

In 't eind, o schrik! o, gruwbare oorlogsdans!
Daar ploft de mijn en scheurt de loopgraafwanden.
Schier alles sneeft; wie weerkeert naar het kamp,
Vloekt luid den storm en d' ongehoorden ramp.

En nu des nachts, hoe ze op de wallen dagen!
Die vrouwen, ach, niet langer vrouwen, neen!
De moederborst wou 't prangend harnas dragen;
De haardos zwiert rondom den helmband heen;
Een rosse gloed roept wie er nederlagen
In 't donker kamp, weer ijlings op de been.
O bloemenstad! Geen starre mocht bestralen,
Wat, in deez' nacht, uw Furieën gaan smalen.

In 't houten vat gaat 't tiental hoofden neêr,
Van wie, uit 't kamp, al strijdend, zijn gevangen;
Daar rolt het heen, omlaag, naar Spanje's heir;
't Heet Tienden-cijns, waar Alva meê kwam prangen.
En nog eens daalt de zware slachtbijl weêr
En weêr een hoofd volgt de bebloede gangen!
O duiv'lenwoord, van mond tot mond herhaald:
„Des konings cijns, met overcijns betaald!”

Zooals een schaar der wreede kerkhofdieren,
Schoon reeds gelaafd, en van den honger vrij,
Bij rauw gebrul het bloedfestijn blijft vieren,
In laffe drift van moorders razernij,

Zoo hier het woên, het brassen en het gieren
Met d' overdaad, en d' ontucht aan hun zij;
Helaas, helaas, het bloedfeest gaat zich keeren,
Op u het meest, Gezalfden gij des Heeren.

Vergeefs uw klacht, uw onschuld, uw gebeên;
De wet zwijgt stil waar de oorlogstrompen schallen;
Aan molenwiek snelt 't heilig lichaam heen,
Om straks, verplet, op het aardrijk neêr te vallen;
Bij strop en bijl verninkt men uwe leên,
En draagt die rond in poort en krijgsmanshallen;
Ook Bavo's beeld, ja, 't heilig Kruishout vult
De bres, het doel waartegen 't krijgsvuur brult.

Stijgt zoo 't gevloek van 't Geuzenvolk ten hoogen,
't Hervulde kamp weerkaatst die lastering;
De woede schreit een traan uit ieders oogen,
Die, daar omlaag, den blik eens mart'laars ving.
Hooft, luide reeds wil Alva er op bogen,
Dat, brengt Gods wraak eens d' ure van zijn kling,
Nog eeuwen lang de faam het zal vermelden,
Wat straf, wat dood de zege hier verzelden.

De zoete Mei omkranste nu de stad
Met bloemtapeet en groenende landouwen;
Straks daagt gewis, langs Noord- of Zuiderpad,
Oranje's hulp, beloofd aan zijn getrouwen;

Hoe 't Prins'lijk heir nu juist dien voerder had,
Die, onvervaard, op 't al dorst in te houwen!
O blij verschiet, indien straks 't oorlogszwaard,
Die trouwste vriend, Oud-Haarlem heeft bewaard!

En ook het Meer draagt, langs zijn waterbanen,
Gewis opnieuw, straks, levensvoorraad aan;
Mocht al de moed bij 't broodsgebrek soms tanen,
Straks zou men blij volharden bij het vaan;
Heel Holland wijdde aan Haarlem's lot zijn tranen.
Wat vallen mocht, deez' vest' moest blijven staan.
„De wereld wacht, dat wij heur vrijheid bouwen,”
Dus Ripperda, aan 't hoofd van zijn getrouwen.

Zoo juicht somtijds, in vroegen morgenstond,
Het oud'renpaar, bij 't vreugdevol ontwaken;
'Te voren werd de heilmaar' hun verkond:
Nog heden zou 't afwezig kind genaken.
Helaas! Nauw groet de zon het wereldrond,
Of nieuwe boên doen ied'ren juichtoon staken;
De zoon der vreugd, die voor hun oog zou staan,
Is bij de kust, in stormgeweld, vergaan.

Vergaan zoo ook de droom voor Haarlem's oogen;
De droeve wacht op Bavo's torentop,
Ziet blij de duif haar woning ingevlogen;
Haar tijding beurt de droeve vest niet op.

't Is uitstel ginds, en daar halfslachtig pogen,
En Spanje gruiſt, wie toesnelt, ras den kop
O morgenrood, dat eens zoo hoog kwam gloren,
Hoe diep gingt gij in duisternis verloren!

Zij zwichtte meê, de ſcheepsmacht op het Meer;
Bossu's geſchut kwam dond'ren langs de golven.
Zoo menig sloeg uit ſteng en want ter neêr;
Verminkt, gedood, ligt hij in 't diep bedolven.
Hoe toch de Zeeuw, befaamd in ieder heir,
Om 't enterspel bij ſtrijdbijl en bij kolven,
In Spanjes knecht zoo ras zijn' meester vond?
Helaas! De vloot, de leeftocht ging ten grond!

Nu prangt ge eerst fel, o Alva's zoon, de harten;
Nu heel 't beleg in elken ſchalm bewaard!
Wat Moorch venijn, wat ſcherpe pijl van Parthen,
Die, vlijmend als de honger, ommewaart?
't Zij zwaar den krijg, den wreedten krijg te tarten,
Waar 't voedsel steeds den helden krachten baart,
Geen ſterv'ling mocht, nooddruftig, ooit te pogen
Wat dapperheên, bij slag of storm, vermogen.

Waar, Geuzenbend', is thans uw duiv'lenwoên?
Schier alles zwijgt; flauw slechts blijft wanhoop klagen:
„Zal naar zijn woord Oranje dan nooit doen?
„Voleindt hij zoo het uitstel in de dagen?

„Leed ooit een vest zoo eind'loos lang, zoo koen?
„Kan woordentroost het ingewand dan schragen?“
Zoo klaagt men voort!.... Straks zwijgt ook dit beklag,
Op Bavo's top waait, droef, de zwarte vlag.

De zwarte vlag?... Toch staan nog hoog de wallen,
En zie, in 't eind, daar rukt Oranjes heir
Uit Petrus-stad!... Geen vreugdeschot mag knallen;
Slechts stijg' de duif naar Haarlems veste weêr!
O ramp!... Daar moest deez' laatste bode vallen;
Uit hare vlucht wierp haar de vijand neêr;
De doode meldt: „Men komt 't ontzet beproeven
„En zal, tot hulp, een uitval straks behoeven!“

Zacht viel het licht, uit maan en starrenschoot,
Op Haarlems woud, door zomernacht omgeven;
Ofschoon aan 't oog geen krijgsvertoon zich bood,
Deed 't ongeduld hier heel een heirmacht beven;
Een tred!.... Een stem!.... Daar knallen krijg en dood,
Daar trilt heel 't bosch bij 't strijden, wijken, sneven....
De hinderlaag bij 't Mannenpad der Hout,
Is Hollands heir tot kerkhof reeds gebouwd.

Gij hoort, gij gist, misleide Spaarnestede!
O Babylon! Daar daalde uw stervensnacht;
Waartoe ter poort, o krijgsman, nog uw schrede?
Wie steunt uw plan met wilde wanhoopskracht?

Terug uit 't kamp met elk beklag of bede;
De Spanjaard dringt vast over brug en gracht;
Schoon eeuwen lang hoog rezen Haarlem's wallen,
De vesting is in 's vijands macht gevallen.

Zoo zegeviert, bij zoele zomerlucht
Vaak 't volkgevaart' uit donk're hemelstreken;
Zij toefden lang, die reien, zoo geducht,
In vale kleur, hun vrees'lijk plan ten teeken.
In 't eind, terwijl Gods gansche schepping zucht,
Daar knalt het los, of 't hemelrond gaat breken.
Een gloed van vuur slaat langs het aardrijk voort,
Die, wat hij treft, verblakert en vermoordt.

Te laat! Te laat! O, hoe zij allen kermen,
Die de oorlogskans uit hare gunst verstiet.
Maar hoe? Wie wacht hier 't sparen of 't ontfermen?
Eischt Spanje's toorn het bloed van Haarlem niet?
Hoe ook vergramd, waar beden hem omzwermen,
Waar onschuld blijkt, troost Alva 't zielsverdriet.
Geen helden doen ooit weereloozen sneven,
Hun door het lot, vol eere, prijsgegeven.

Vol eere slechts! Daar breekt hij los, de dood
Op wien voorheen het lijf reeds was geschonken.
De Geuzenknecht, die 't eerewoord eens bood,
Lag hier, opnieuw, van d' ouden miltzucht dronken,

Terwijl zijn hand vaak priesterbloed vergoot,
Met Ripperda, in eerloosheid verzonken
Gerechtigheid! Daar naakt Gods oordeelsdag.
Zijn bliksem treft bij woesten donderslag.

Weêr Babel bloedt Vermoeid de bend' der beulen :
Geen meêlij greep hier knecht of veldheer aan ;
De lijkhoop vult èn markt èn Spaarne-geulen,
De Spanjaard wijdt den honderden een traan ;
O strengheid, vreemd aan elk goedgunstig heulen,
Gewonden zelfs sleept gij naar 't vroeger' vaan.
En wie, bekeerd, voor 's priesters voeten, knielen,
Gaat strop noch stroom, maar toch het zwaard ontzielen.

Voorts eischt nog 't recht voor al wie binnentoog,
Naar krijgsgebruik, den buit van arm en rijken ;
Of 't lang beleg den staf der welvaart boog,
Hoe verre ook winst en handel gingen wijken,
Voor plundering voegt losprijs, vast en hoog,
Eer zal geen vuist het zwaard of vaandel strijken.
O Meder-krijg, hetzij gij straft of spaart,
Geen blijft in 't eind voor 's Heeren last bewaard.

Doch eind'lijk, hoort Daar daav'ren feestcymbalen,
De woede rust ; het zwaard keert in de scheê ;
Heraut en volk gaan feest'lijk nu herhalen :
De Koning schenkt aan Haarlem zijnen vreê ;

Gehoopt!... Gewerkt!... Des levens rampen stalen;
Brenkt ieder kruis niet straks zijn rozen meê?
De ketterij moog' elders, verder stoken,
In Haarlem ligt heur heerschappij verbroken.

Toen traadt gij voor, o eed'le Godefried,
Na Nicolaas ten bisschopstroon verheven;
Uw liefde haatte uw zondig Haarlem niet;
Hoe vaak badt gij, bij Alva, om zijn leven;
Grijnsde u weleer de dood toe in 't verschiet.
O vreugd! gij keert, gij komt weêr redding geven,
Deez' eigen dag bracht tot heur glorietroon
Der droeven troost, de Moeder van Gods Zoon.

Op 't hooge feest treedt gij uw Bavo binnen,
Door 't Geuzenvolk, als vele deern, vertreên.
Hoe kermt haar romp tot uw ontroerde zinnen!
Hoe trok de schand' door al haar steenen heen!
O Vader gij, doe 't Godsrijk weêr beginnen;
De duiv'lentoon zij niet gehandhaafd, neen!
Daar richt alom de bisschop reeds zijn schreden,
En wijdt het al', bij zalving en gebeden.

Hoe menig traan breekt elk nu de oogen door;
Dat boetvertoon!.... Dat smeekend volk!.... Die vrome!
O, dat toch God, al viel ook de oude gloor',
Ontfermend, weêr tot Bavo's tempel kome!

Dat 't heilgebeent' vereerd word' als te voor',
Naast 's Konings vreê klink' vrijspraak ook van Rome,
En schitt're straks, hier, met den bisschopstroon,
Het heil'genheir, verjaagd door ketterhoon..

Zoo eindt heel 't pleit in vroomheid en in beden,
Of kalme dag tempeest en nacht verving;
En voor het oog van Gods gerechtigheden
Steeg Bavo's lied, dat van de transen ging:
„O God, om 't leed, wat uw gezalften leden,
„Gekruist met U door beul en oproerling,
„Verleen in 't eind, o aller Heeren Heere,
„Dat hoog mijn Vorst, mijn Bisschop triumfeere!”

VIJFDE ZANG.

De Haarlemsche Noon.

PSALM IV, 3.

Mijn ziel is vol ontsteltenissen.
Help God! Hoe lang zal ze U nog missen?
Och, keer uw aanschijn toch naar mij!
En ruk mijn ziel uit zooveel strikken;
Maak mijnen geest van alle schrikken
Des doods, door Uw genade vrij.

VONDEL's VIde Harpzang.

VIJFDE ZANG.

DE HAARLEMSCHE NOON.

Wêr droefgemengde tonen schallen
Gods Sacrament op d' altaartroon;
Het Christus-feest vult Bavo's hallen
Maar vrees sluipt rond in 's Heeren woôn.

Een vrees, of vaak de zuilen beven....
Gaf eens de Heer, in d' opperzaal,
Zich Zelf vol troost aan 't Christenleven,
Één smaadde 't hoogste liefdemaal.

En vieren nu des priesters handen
Weêr hoog dien disch in Bavo's dom,
Helaas! Nabij de heil'ge wanden
Waart weêr de geest van Judas om.

De Geuzenkrijger, eens verslagen,
Zint trouw'loos weer op krijgsgeweld;
Straks zal zijn vuist de schande wagen,
Die nu reeds 't fonk'lend oog voorspelt.

Hoort! In Sint-Bavo daalt de zegen;
't Hoogheilig offer gaat ten end;
Gods volk wacht langs de tempelwegen,
Gods ommegang in 't Sacrament.

Hoe spreekt elks hart: „O, wil nu vragen
„Gij, arme, wat gij 't meest behoeft;
„Uw bisschop gaat uw Jesus dragen,
„Of Hij opnieuw in Beth'lem toeft.”

Nog wacht de Heer Ter heil'ge stallen
Eischt eerst Zijn koordienst 't lied der Noon;
De zang, aan Davids harp ontvallen,
Bereidt den weg aan Davids Zoon.

Hoog roept die zang: „O God, kom helpen!
„Schenk licht in 's levens avondstond!
„Met wat bewond'ring te overstelpen
„Heel het getuig'nis van Uw mond!”

O diepe zin, dat dringend nooden,
Die lichtbeê voor den grooten nacht!
Voor 't laatst die hulde aan Gods geboden
In 't koor der bisschopskerk gebracht!

„Ter dood! Ter dood!” Reeds brult het langs de scharen;
„Weg 't bijgeloof met al zijn Roomsche gebroed!” —
Gansch razend stormt een krijger naar de altaren,
Een stortvloed volgt en treedt Gods volk ten voet.
Hoe Davids lied daar wegsterft in het jamm'ren,
Dat, eeuwen lang, straks altoos droever schreit!
Heel 't herd'ental gekwetst bij zijne lamm'ren!
De hellewolf Gods schaapsstal weêr rammeit!

Toch in de trouw van hun Levieten-harten,
Vergat elk 't lijf voor de eer van 't Sacrament.
De Christophoor ging blij den kamp weer tarten,
D' alouden kamp der nieuwe heid'nenbend'.
Helaas, helaas! Tarcisius moest sterven:
Hij sloeg weer neêr bij lagen duiv'lenspot;
Helaas, slechts 't leed der mart'laars moest hij erven;
Niet mocht hij redden Zijnen God.

Gij, Godfried, zult nu 's Heeren voet niet steunen.
Hoeverre gaat Zijn weg van 't heiligdom!
O schrik! Terwijl de priesters stervend' kreunen,
Grijpt 't woedend zwaard ook naar Gods bisschop om.

Men heeft u reeds der schuilplaats wreed onttoogen ;
God lof! Een hand keert nog den gruwb'ren slag.
Spoed heen! Spoed heen! De Heer wil weêr gedoogen :
De onteeringsschand' van Zijnen stervensdag.

Zoo siert dan nu de doornenkroon uw slapen ;
Deez' rijkdom slechts droeg Godfried van den troon.
Vergruisd uw staf, uw zetel en uw wapen,
De onveiligheid sluit u de bisschopswoon.
'Toch mag men vrij van luister u ontblooten,
U, balling straks in 's levens woestenij ;
Reeds de oudheid hield uw hoogen roem omsloten :
„Chrysostomus, verjaagd door ketterij.”

Verjaagd! Vervolgd! Toch reddet nog gij, vrome,
Voor zwijn en hond zoo menig hemelgaaf ;
Zoolang tot eens het Godsrijk wederkome,
Verborgen de asch der heil'gen van Sint-Baaf.
Egypte zag, bij d' uittocht van Gods zonen,
Zoo Josephs graf, na eeuwen, opengaan ;
Verlaten mocht hij bij geen heid'nen wonen :
't Gebeente ving meê de woestijnreis aan.

O Godfried, ach, hoe treurde om u elks liefde!
Gods sterkte viel, in Haarlem opgericht.
Hoe diep de maar' heel Christus' kerk doorgriefde :
Calvijn verwint en Willibrordus zwicht ;

„Schoon 't herd'renheir kloekmoedig op kwam dagen,
„De wolvenbend en huurling triumfeert!
„De dolle krijg heeft in zijn wervelslagen
„Èn Rome's Stoel èn Spanje's macht verneêrd.”

Zoo dan onlangs met kracht hier uitgedreven,
Was eerst ter hel de Booze neêrgedaald;
Toen, weêrgekeerd, vond hij zijn woôn verheven,
Gereinigd, en in onschuld opgehaald.
Dies ging hij heen, en riep uit zijn spelonken
Een zevental, veel boozer nog dan hij;
Nu werd hem eerst zijn vaste woôn geschonken
En 't ergste werd zijn laatste heerschappij!

Had Bavo dan niet vuriglijk gebeden?
Waarom was God dan niet verwinnend meer?

Beschouwe uw oog dien Heer der heerlijkheden!
Bereikt de schand' ooit Zijnen troon;
Bouwt toekomst niet de puinen van 't verleden?
Voegt d' Eeuwige het haastbetoon?
God komt de roem, uit deugd niet enkel, blinken;
Juicht 't hemelkoor Zijn goedheên blij,
O, hoort ook 't woord van wie ter hel verzinken:
„Rechtvaardig zijt, o Rechter, Gij!”

Wat geeselslag Sint-Bavo's kerk moog deren,
Hoog heeft heur smart U, God, geloofd;
Geen kon de kracht van heuren Bruigom weren,
Geen heeft heur volk de trouw geroofd.
De lauwheid wijkt (zij was uit rust geboren),
Vervoering juicht, nu weer het strijdvuur blaakt.
Blij groent de palm; de heldenzon gaat gloren;
Hoe Holland zich Oud-Rome maakt!

Uit wrange vrucht gekend heel de aard der boomen,
Hoe schuwt u elk, u ketterij!
Hernieuw, hernieuw de kwelling van Gods vromen,
Herodias vol bloeddorst, gij!
Gij moordt Toch wast uit 't bloed der vaad'ren,
Het mosterdzaadje, wel bewaard;
Gij sneeft Daar schiet het tak en blaad'ren;
Hoe breed zijn kruin ten hemel vaart!

Droef komt uw beeld, o vrome vorsten, dagen;
Hoe hoog, hoe hoog uw zonne stond!
O vreugd, toen Cesar 't Kruis wou schragen,
Hij om den kromstaf lauw'ren bond!
Maar grooter toch, geheel Gods rijk herschapen,
Straks uit de kracht alleen van 't geesteszwaard;
Straalt niet de kroon rond alle Christenslapen,
Waar elk herbouwt: Gods kerk op aard?

Zoo wijk dan ver, kortzichtigheid des menschen,
Wie 't oog van 't heden slechts behoort;
Gij, arme, zaagt het stranden uwer wenschen
En waant gebeden onverhoord;
De vlinder komt uit 't dooden-hulsel leven;
Op 't graf zingt 't kind zijn vreugdelied;
Om Bavo's trans gaan profetiën zweven:
„Gij, God, verlaat mijn kerkvorst niet.”

ZESDE ZANG.

De Hiërarchie hersteld.

1853.

Benedictus, qui venit in nomine Domini!
Gezegend die daar komt in den naam des
Heeren!

ECCLI L. Sacerdos magnus, qui in vita sua
suffulsit domum et in diebus suis corroboravit
templum.... quasi ignis effulgens, et thus
ardens.

De hoogepriester, die in zijn leven het huis
des Heeren heeft gesteund en den tempel in
zijne dagen versterkt.... is als een uitslaand
vuur en als wierook, die ontbrandt.

En Hij zeide tot haar: „*Talitha cumi*”, wat
betee kent: „Ik zeg u, dochtertje, sta' op!”
(*Evangelie van St.-Marcus* V, 41.)

ZESDE ZANG.

DE HIËRARCHIE HERSTELD.

De aloude haat verweêrde nog zijn leven,
En krijschte rond, met oogen, bloedig rood:
Moog' Mahomed ons eer zijn Koran geven
En Holland een vallei zijn van den dood,
Eer Rome's paus, hij, d' Antichrist, verwinne,
Zijn wereldboel weêr bisschoppen ons zend'.
Op, Koning, op! Dat 't brein op weerwraak zinne,
Uw Staatsgeweld dien gruwel van ons wend'!
Werd 't vaad'ren-erf dan Spanjes klauw ontwongen,
Opdat zijn kerk, weêr 't vrije volk gebied'?
O Haarlem, gij door 't Geuzenzwaard bedwongen,
Wij dulden, neen, opnieuw uw' kerkvorst niet.

Dan hoort, daar ginds, hoe juub'len and're harten,
Of 't voorspel van een koningshymne ruischt!
Of Christ'nen, blij, den spot der heid'nen tarten,
Nu Constantijn straks 't afgodsbeeld vergruist:
Oud-Neêrlands kroost heft hoog tot God de handen
En 't klinkt reeds rond in onbedwongen vreugd:
„Apostel-Gods! wiens beeld uit vreemde landen,
„Uit lang verleên, weemoedig, 't harte heugt,
„Gij keert opnieuw, niets zal uw komst vertragen,
„O kerkvorst, gij, van Petrus uitgegaan!
„Gij wenkt! Het zij! Met u de kroon gedragen,
„Verheerlijkt uit den schijndood opgestaan!
„Nu blij gevierd onze overwinningsvreugden!
„Nu opgehaald der vaad'ren heldenmoed!
„Driehonderd jaar deez' feest'lijkheên niet heugden;
„Jaïrus kind 't mirakel leven doet!
„Heil, heil der zon, die 't wolkenfloers kwam scheuren,
„Den staf, die 't lang-verstrooide samenhaalt!
„Hoog gaat gij 't hoofd uit uw versmaadheid beuren,
„Sint-Bavo's kerk, hoe g' eind'lijk zegepraalt!”

De haat Dan neen, eens drongen storm en baren
Zoolang, zoolang op Petrus' scheepshulk aan;
Dan eind'lijk, zie, één wenk deed 't al bedaren;
Hoe doodstil lag de golfslag en de orkaan!
O Heiland, wie uw scheepje hier belaagden,
Van eeuw tot eeuw, schiept Gij tot bondgenoot;
Die zich onlangs den oproersdémon waagden,
Ze erkennen reeds: hoe is Gods bisschop groot!

En nu treed voor, gij, d'eersten onder allen,
In 't juichend lied, gij, koor uit Bavo's dom!
Moest Godsfried's troon bij 't Noongeweld eens vallen,
Gaf stervend ginds, hij God den staf weerom;
Gij, gij stierft niet, maar greept zijn recht, zijn leuzen,
En hield die vast, driehonderd jaren lang;
Vrij woedde op u 't plakkaat-geweld der Geuzen,
Vrij volgde fel straks Iprens zielen-dwang,
Vrij mocht 't geschiên, dat, radeloos, zelfs Rome,
Aan Haarlem's kerk slechts verre wachters schonk,
Gij wijktet nooit van 't bisschopsvolk, het vrome,
Hoe dieper nacht, hoe meer uw lichtstar blonk.
Gevierd, gevierd, gij, Machabeesche helden!
Toen David's troon van Rijksvorst stond ontbloot,
Hieldt gij Gods vaan langs alle oorlogsvelden,
Als 't eenig heil, gelaten in den nood.
En nu in 't eind God lof! De vorst kwam weder;
Franciscus torst de aloude Sionskroon;
O blijde stond! De Wachter zinkt ter neder!
De Wachter rijst als Paladijn ten troon.

Keert gij ook weer, geroepenen des Heeren,
Gods harte-kroost, Zijn vroom Levieten-koor!
Wat zorg den nood der vaad'ren kwam vermeêren,
O, uw behoud ging al hun zorgen voor.
Keert weêr, keert weêr, o uitverkoor'ne telgen,
Uit Lovens vest en 't Rome van het Noord!
Kwam, onlangs nog, de haat uw schuilplaats delgen,
Zie, kruis en spits roept u rond Petrus-oord.

O, driewerf heil! U gaat daar 't licht bestralen
Diens vrome, wien schier alle wijsheid kroont,
Wiens roem het goud en 't marm'ren beeld verhalen,
Als vlek'loos, straks zijn ziel bij Christus troont.
Aanvaard, aanvaard, Franciscus, zoo uw zonen,
Wie de eigen hand straks zalft voor Gods altaar.
Nu gaat dan de oogst den langen arbeid kronen
Die wondere oogst, veredeld jaar op jaar.
Doe vrij de dood straks uwe vaandrighs sneven,
God lof! Het vaan blijft immer hoog geschoord;
God heeft uw kerk haar toekomst weêrgegeven,
Gij hebt 't geruisch des rijpen palms gehoord.

Ook gij, die palm, o koor van kloosterlingen,
In 't zegelied nu een ter bisschopstroon!
Waar 't wreede zwaard de herders kwam verdringen,
Daar daagdet gij in 't roemrijkst dienstbetoon.
Moog d' Amstelstad hoog met heur dichter pralen,
Wijl tijdig hem de „ware parel” blonk,
De faam zal blij, van eeuw tot eeuw, herhalen
Hoe ook uw hand deez' edelsteen hem schonk.
Dan, zóó hoog stuwt zijn harpe nooit heur tonen,
Dat zij vertolkt uw mart'laars-majesteit.
De Alwetende, o Sint-Franciscus zonen!
Doorgrondt en viert slechts uwe lijdzaamheid.
O, rijzen straks, in 't nieuw gebied, de altaren,
Den heldenstoet van Gorcum toegewijd,
Historie blijft rondom die heil'gen scharen
Hun heldenkroost van Holland's wereldstrijd!

En nu, in 't eind', hoe zoude ik u vergeten,
U, herd'renstoet, met heel uw achtbaar volk?
Het hart vol trouw, vol liefde nooit te meten,
Begroette uw oog Gods hoogsten hemeltolk.
Vergeten nu, in deez' roemruchtige uren,
't Geweld van schout, plakkaat en grimmig staal;
Vergeten nu Gods huis in stal en schuren,
Voor d' éénen blik in Josephs kathedraal!
O blijde stond, o zielen-oogst te gâren,
Nu 't bisschopswoord weer van uw leerstoel klinkt!
Herrijst, herrijst, gij tempels en altaren,
Hoe klein 't gehucht ook aan uw voeten blinkt;
Juicht, armen, juicht! . . Ziet, d' eed'le bisschopszorgen
Herdenken u het eerst ten hoogen troon;
U, kleine ook, nog in de school verborgen,
U kloostermaagd, verbannen uit uw woôn.
In heel het volk, bevestigd door de handen
Van d' eigen vorst, kwaamt, heil'ge Geest, Gij neêr:
Gij Duive, kwaamt blij zweven op deez' landen;
Gij Pinkstervlam! Gij gaaft uw bisschop eer!

Ach Bavo's dom! O, hoe bleeft gij slechts treuren?

Dan neen, de geest, de stichtingsadem leeft;
Gesloten vrij èn koor èn tempeldeuren,
Breed klinkt het woord, dat Gode glorie geeft.
„O volk mijns lands, weêr roemrijk uitgetogen,
„Treedt mijn prelaat tot zijnen heerschersstoel;
„Sluit voor Gods zon, ach, langer niet u de oogen;

„Wie, wie verwint bij ieder strijdgewoel?
„Hoog juichen nog mijn orgel-harmonijen;
„Mijn Credo werd geen dwaling afgestaan;
„Juich, juich, mijn hart: „ „Vervuld 'zijn, God, uw tijen,
„ „In nieuw gewaad gaat Bavo U bestaan.””

ZEVENDE ZANG.

De nieuwe Sint-Baro.

1896.

Magna erit gloria domus istius novissimae
plus quam primae, dicit Dominus exercituum.

De heerlijkheid van dit laatste huis zal
groot zijn, meer dan die van het eerste, zoo
zegt de Heer der Heerscharen.

Profetie van Aggaeus over den tweeden tempel.

HOOFDSTUK II : 10.

Omnia in charitate!

Alles in liefde!

ZEVENDE ZANG.

DE NIEUWE SINT-BAVO.

aar is aan ieder leven,
Dat 's Heeren waarheid eert,
Eén einddoel slechts gegeven :
De liefde triumfeert.

De Liefde, in Gods wone,
Des Zoons en 's Vaders Geest ;
Zij, op den Eeuw'ge troone,
Des Eeuw'ge jubelfeest !

De Liefde bracht den Heere
In Bethl'hems arme stal,
Opdat Hem hoog vereere
De zondaar bovenal.

De Liefde, bleef op aarde
Heur name: Christus' Bruid;
Hoe ze alle volken baarde,
Den hemel schonk ten buit!

In al dier volk'ren talen
Juicht haar Calvarie-kracht:
Bij goedheên zegepralen!
In haar Gods wil volbracht!

Gij, liefde, aller deugden
En wetten, diepste zin,
Van alle helden-vreugden
Gij, volheid en begin!

Gij, leidend de historie,
Vertroostende Sint-Baaf,
Hernieuwdet de oude glorie,
Bij hooge koningsgaaf!

Nu, wend U, Bisschopstroone!
Keer weer tot Bavo's koor!
Verlaat, verlaat uw wone
Voor d' oude vorsten-gloor!

Wat Bavo ging verloren,
De geest stierf nimmer heen;
O vreugd, dien geest beschoren:
Het nieuw gewaad der steen!

Vergeten staan de daken,
En d' oude zuil en hal;
Ginds gaat hij God genaken;
Ginds hoog hij zingen zal!

Wat tempelhallen reien
Om 't breede hoogkoor saâm,
Of de eng'len spelemeien
Rond 't schitt'ren van Gods naam.

En schooner gaat verrijzen,
Het talloos torenheir!
De steenen wond'ren prijzen
God beter dan weleer.

Weer juub'len beuk en gangen,
Bij ruimten en verschiet!
Geeft, geeft uw blik gevangen;
„Gods tempel eindigt niet.”

Toch, 't wonderbaarst gij wone,
Waar rust Gods Sacrament;
O pracht, o kunst, o kroone,
Gij Bavo's roem volendt'!

Hier rijzen bisschops-zangen
Als nog niet klonken, neen!
Hoor, de eeuwen gaan ze vangen,
Het koorlied van de steen:

„De vreugde van Gods eng'len,
Gaaf in mijn lied zich meng'len,
En straalt al 't aardsche dof;
O lied van mijn historie,
Vier hoog uw eind-victorie,
Geef 's Heeren goedheid lof.

„Mocht Albrecht Bavo stichten,
Deed ketterij mij zwichten,
Zie, Caspar mij herbouwt;
't Gaaf alles schooner dagen,
Wat eenmaal werd verslagen,
Bij 't beeldenstormen, stout.

„Voorheen mijn' tempelvreugden
De Christenstammen heugden
Tot Rijnlands oeverzoom!
Nu zullen van haar spreken
De Noord- en Zuiderstreken
Van Vlie- tot Scheldeestroom.

„Zooals, waar 't woord der Wijzen
De Fenix-voog'len rijzen,
Verheerlijkt uit den dood;
Zoo straalt, ten heil'gen drempel,
Meer dan in d' ouden tempel
Des Heeren luister, groot.”

Zoo zong het koor; dan, toen het koor ging zwijgen,
Klonk nog een stemme voort,
Alsof, op berg en dalen,
Na morgenrood en stralen,
Straks 't enk'le zonlicht gloort.

„U allen eer, doorluchten, die mijn kroone
Hier hebt getorst ten hoogen heerschersstoel;
Omzweeft uw stoet God in zijn hemelwone,
Zoo verre van het aardsche stofgewoel,
Toch leeft ge ook mij. In 't praalgewaad verschenen,
Wat eens de dood uw grootheid houden liet!
Doorluchten, spoedt naar uwe bruid u henen,
Hoort eenmaal nog, hoort Bavo's jubellied!

U viert mijn zang, u, die mijn eerste liefde
Voor Hebrons eer, o Nicolaas, verkoost!
Hoe diep mijn kroost Sint-Bavo's hart eens grieve,
Meer heeft me uw trouw en uw geduld getroost;
Mocht uwe hand den eeuwenloop niet dwingen,
O Nicolaas, wien 't lijf zelf werd ten kruis,
Heil u! Voor smart, voor laster, strafgedingen,
Een ruststeê, zoet in 's Vadershuis.

Ook u mijn dank, u, Godfried, sterk van harte,
In kleet en geest Dominicus ten zoon;
Eens 't medelij voor Bavo's weduwmarte
Uw vrees verwon voor ied'ren staf en troon!

Toen alles vlood, kwaamt gij 't verstrooide hoeden;
Nog maakte uw hand van oorlogsschand' mij vrij;
O Bruidegom, of 't zwaard u heen deedt spoeden,
Getrouwe! Nooit, nooit week uw beeld van mij.

„Na eeuwen leeds! . . . Hoe kwaamt gij d' arme troosten! . . .
Franciscus, gij, herschepper mijner ziel!
Na storm en nacht „hoe daaghdet in het Oosten”,
En 't vrijheidskleed weer om mijn schoud'ren viel.
Na u mocht, blij, Gerardus, mij voorspellen,
Hoe, eens in 't eind, „de Heer nog zou voorzien;”
Gij Petrus, de eer in noesten arbeid stellen,
Tot Willibrord u zijnen staf ging biën.

„De Heer voorzag;” nu moogt gij d' arbeid kronen,
Mijn Salomo, der vaad'ren trouwe zoon!
Strek uit uw hand; wil de aard Gods almacht toonen:
„In Bavo's dom blijft nu de bisschopstroon!”
Dank, Bruidegom, die, 't oog gericht ten hemel,
Uw priesterkroon in 't goud om 't voorhoofd draagt,
Verwinnaar, die, na 't eind'loos strijdgewemel,
Op 't zegefeest slechts liefde schenkt en vraagt.”

Weêr zweeg het lied, doch hoort, ras alle tonen
Zich schaarden nu bijeen:
In 't eind ging Bavo zingen,
Hoe tot de hemellingen
Voert heure glorie heen:

„Jerusalem, daal uit den hooge,
Zij in Sint-Baaf uw rijk gesticht!
Uw heil'genheir mijn muur en bogen!
En 't Godd'lijk Lam mijn tempellicht!
Zooals in 't bruidskoor zich omstreng'len
De bruidgenooten, kuisch en klein,
Zoo zend tot mij uw juichende eng'len
Veel duizend-duizenden bijeen.

„O vreugdevol, o rijk verloven:
Mijn bruidschat, Christus gunsten, rijk;
O heerlijkheid, mij nooit te rooven:
De bruid heur Bruidegom gelijk!
Verlicht elks geest, gij, mijterstralen,
Rijs in elk hart, mijn bisschopstroon!
Blijf in uw oude goedheên pralen,
Gij, kromstaf, zoet in machtsbetoon!

Beziel', mijns hoogepriesters bede
Elk helden-zalven in den strijd;
Deel, Parakleet, uw gaven mede
Wien Zijn hand uw Levieten wijdt;
't Belijden Gods door hem begonnen!
De rechtsspraak in zijn naam volend!
Vloeit voort, vloeit voort, genade-bronnen,
Uit bisschopsgunst Gods sacrament!....

„O God, schenk zóó mijn poort uw luister!
Doe haar den volken opengaan.
Die, ach, in ketterijen, duister,
Verdwaalden langs den levensbaan!
Één straal, o Heiland, uit uw' wonden!
Één woord van troost bij zooveel smart!
Ach, voer wie nood en leed slechts vonden,
Terug naar 't koest'rend bisschopshart!

„Voltooi de strijd, voor God gestreden,
Mijn kroost tot Christus' beeld, zoo eêl!
Als schonk, aan 't marmer, vorm en leden
De kunst'naarslag metforsch houweel;
Jerusalem, aanvaard mijn zonen
Eens tot uw steenen, uit het stof;
En moge hoog mijn Vorst bekronen
Den samenbouw van 't hemelhof.

„In 't eind, U, Vader, en U, Zone,
U, heil'ge Geest, de lof gewijd!
Dank U, die ied'ren liefdetone
Elk deugdsgezag ten Schepper zijt.
Heeft Vader, uwen grooten Name
De wereldgang steeds roem gebaard,
Hij heeft ook Sinte-Bavo's fame,
Hij heeft heur bisschopsroem bewaard.”

EINDE.

AANTEKENINGEN.

ИЗДАНИЕ ТРЕТЬЕ

AANTEKENINGEN OP DEN EERSTEN ZANG.

Over Sint-Bavo :

„Ook te Haarlem, in Holland, is de vereering van den heiligen Bavo, reeds vele honderde jaren geleden, op wonderbare wijze verspreid. Want men verhaalt, dat, toen de burgers van Haarlem, door de uiterste benauwdheid beklemd zijnde, zich aan Bavo's bescherming hebben toegewijd, hij de stad door zijne glorievolle verschijning en verdediging, van de dreigende gevaren heeft bevrijd. En de geestelijkheid met het volk, later met vroom en dankbaar gemoed, de gedachtenis der weldaden van den Heilige vierende, namen hem aan tot Patroon en Beschermheer, en zij stichtten hem, in eene prachtige kerk, een beeld, voorstellende Bavo, met wapenrusting en krijgsmantel, en in vorstelijk voorkomen optredend; de rechterhand houdt het bloote zwaard omvat en op de linkerhand rust een valk. Zoo toch, gelooft men, is zijn verschijning geweest.

Door de grootheid van dit mirakel en door den omvang der godsdienstige vereering, welke de Haarlemmers aan Sint-Bavo schonken, werd Albrecht, Hertog van Beijeren en drie-en-twintigste graaf van Holland, ten eerste in zijne vroomheid getroffen, en hij bevorderde, zoowel door zijne mildheid als door zijnen invloed, ten eerste het voortbouwen van de prachtige

en kostbare kerk, die de burgers reeds sinds langen tijd waren begonnen. Hij verwierf verder voor de kerk te Haarlem, van Bonifacius VIII, Sixtus IV en Innocentius VIII, die elkaar als pausen zijn opgevolgd, den vollen aflat, die de aflat van St.-Maria der Engelen, of van Portiuncula wordt geheeten. Tevens noodigde Albrecht Christus geloovigen uit om, na boetvaardigheid te hebben gedaan en gecommuniceerd te hebben, een ruime aalmoes te geven voor de voltooiing der kerk. Nadat de bouw een geheele eeuw had geduurd, werd de kerk eindelijk in het jaar des Heeren 1472 voltooid. De geestelijkheid nu van Gent, ¹⁾ zich met de Haarlemmers onder Bavo's bescherming vereenigende, heeft een aanzienlijk gedeelte van Bavo's lichaam, namelijk het armgewricht, aan die van Haarlem geschonken, onder voorwaarde van elkaar voor altoos gemeenschap van goede werken te doen en nog eenige andere vrome werken te vervullen. Deze relik is door de geestelijkheid van Haarlem allerdankbaarst aangenomen, in het jaar des Heeren 1500 eerbiedig in een zilveren schrijn gesloten en onder de hoogste vereering bewaard. Ook verwierf men van den bisschop van Utrecht, dat jaarlijks het feest van de overbrenging der relik moest gevierd worden, en men heeft dit zorgvuldig onderhouden. (Vgl. het Breviarium Romanum in Octava St.-Bavonis.)

Over de versiering der Sint-Bavo-kerk:

In het stedelijk Museum te Leiden gaf eene bouwkunsttentoonstelling, dit eigen jaar, 1896, gehouden, de schoonste gelegenheid om alle onderdeelen van den Sint-Bavo-bouw, alsook de versieringen van het inwendige dezer kerk, in teekening te bestudeeren. Doch ook elkeen, die slechts een wijle den alouden Dom op Haarlems Groote Markt gaat bezien, hij zal door de verhevenheid van het werk worden aangegrepen. In volle waarheid kon onze zang van transen gewagen, welke door hunne zeldzame hoogte en spitse opvoering, Gods eigen troon schijnen te genaken, doch tevens spreekt er ook zooveel massieviteit,

¹⁾ Te Gent had ridder Bavo eenmaal de monnikspij aanvaard.

zooveel ernst uit het Hollandsch materiaal, hier door de Gothiek gebruikt en geheiligd, dat de aanschouwer als van zelf gaat uitroepen:

O hoogheid der gedachte,
 Die gaat in godsvrucht om!
 De liefde huwt de krachte
 En bouwt Gods heiligdom.

En voorts, hoe beantwoordt het inwendige hier aan het uitwendige! Hoezeer de schotten en banken van den Protestantschen eeredienst Sint-Bavo ontsieren, toch bemerkt het oog nog de effecten en vergezichten, bij de meest eenvoudige ruimte-verdeeling door middel van beuk en kolommen verkregen; voorts werken alle de onderdeelen des tempels hier werkelijk te zamen om van het ééne geheel die rustige, vrije gebeds-halle te maken, dat oord van licht en van ruimte, in hetwelk de ziel als van zelf de Apostolische vermaning gaat volvoeren: Quae sursum sunt quaerite, non quae super terram; (zoekt hetgeen hierboven en niet hetgeen op de aarde is). En eindelijk, toen weleer dat houten, maar koninklijk-groote binnengewelf nog in zijne oorspronkelijke heerlijkheid blonk, moet zijn rijkdom en zijn gloed van kleuren eene schoone bekroning zijn geweest van den zwaardereren toon, die aan de geheele benedenruimte van St.-Bavo eigen is.

Gerestaureerd en zooveel mogelijk in hun ouden luister herschapen, prijken in Sint-Bavo verder het antieke koperen koorhek, dat luid-sprekend bewijs der oude volkskunst; voorts die waarlijk-trotsche kanunnikenstallen, welke met hunne wapenschilden en allerkloekste houtbewerking, op de troonen van ware wereldvorsten gelijken, ¹⁾ en boven alles jubelen de muurschilderingen van het *Credo* op de Apostel-zuilen. Als hadde nooit de kalklagen en de ketterhaat hen overheerscht, zoo roepen nog altoos die steenen predikers heel het symbolum der Christenleer uit, en op een van hen wordt nog altoos in al den luister „van goud, van kleuren en van levensgloed” het geloof verkondigd: in unam, sanctam, ecclesiam Catholicam (in ééne heilige, Katholieke kerk).

De overlevering verhaalde, dat Sint-Bavo's klokken weleer door de

¹⁾ Zie Bijdragen van Haarlem dl. II, pag. 49 en 127.

Kruisvaarders uit Damiate waren overgebracht. Maar de allernauwkeurigste beschrijving der Sint-Bavo door den zeer-eerwaarden heer J. J. Graaf ¹⁾ heeft deze overlevering moeten tegenspreken. Toch zingt Bavo's klokkenspel voor ons de overwinnaars van Damiate. Immers, onder de helden van den kruistocht, door Willem I gehouden, waren ook Haarlems zonen, en juist aan de Noord-Nederlanders kent Olivier van Keulen het leeuwendeel der krijgsmanseer toe, wanneer de bouw der krijgswerktuigen, welke Damiate deden vallen, in zijn Chronijk der *Historia Damiatiana* ter sprake komt.

Omtrent den toren eindelijk van St.-Bavo dient nog vermeld, dat de gedenkzuil Gods, waarvan het gedicht spreekt, *niet* is de tegenwoordig bestaande hulptoren der oude St.-Bavo; de ware toren van Bavo is veiligheidshalve afgebroken.

Over Coster en de boekdrukkunst:

Rondom Sint-Bavo straalt voor ons die groote wijsheidszon van de boekdrukkunst, welke alle de geleerdheid der vorige eeuwen als herleven deed, en welke de blijde boodschap van het H. Evangelie alom heeft verspreid. Ook heeft ons gedicht aan den meest stouten vorm der Coster-legende vastgehouden, zoodat de uitvinder der boekdrukkunst hier bepaald als de sacristijn optreedt, die bij Sint-Bavo, Gods huis bewaarde, en die dus, krachtens zijne ambtsbezigheden, ook meermalen Bavo's klokkenspel zal hebben doen ruischen. ²⁾

Daargelaten toch de poëzie der voorstelling, dat namelijk de oude, Katholieke Sint-Bavo betrokken was in zoo groot eene wereldverlichting als de boekdrukkunst is geweest, schijnt Haarlems traditie (met haar standbeeld, museum enz.) nog zeer wel, ook op historische gronden, te verdedigen, of beter gezegd, de afbrekende critiek schijnt (naar onze bescheidene meening) niet verre gevorderd tegen Haarlems possessie. ³⁾

¹⁾ Zie *Bijdragen van Haarlem*, dl. IV, pag. 1 en volg.

²⁾ Zoo komt de legende o. a. nog voor in de reisbeschrijving van De Amicis over Holland.

³⁾ Vgl. ook Dr. Schaepman's gedicht: *De Pers*.

Wij veroorloven ons hieromtrent de volgende bemerkingen.

De heer dr. v. d. Linde, die eenerzijds wel de felste critiek heeft uitgegeven tegen de Coster-legende, heeft anderzijds, juist door zijne beschrijvingen der Oud-Haarlemsche toestanden, nieuwe kracht aan de legende bijgezet. Bewees hij o. a. niet duidelijk het bestaan van zekeren Coster, eenen kaarsenmaker? En bepaalde zijn argument tegen Costers uitvinding zich niet tot het negatieve argument, dat men tot heden toe Coster's drukkerij niet vond? Wat beteekent dit nu tegenover eene possessie, als Haarlem heeft in de traditie?

Al het vervaarlijk woelen van den heer van der Linde (want harts-tocht is bij hem op geduchte wijze aan het woord) schijnt slechts deze verdienste te hebben, dat hij, op wetenschappelijke gronden, ons in den Duitschen Gutenberg iemand weet aan te wijzen, wiens opvoeding, wiens talenten, wiens stand hem geschikt maakten om aan al die hooge eischen te voldoen, welke als werktuigkundige, als literator enz. de eerste boekdrukker te vervullen moet gehad hebben. Dat de heer van der Linde slechts zooverre en niet verder gekomen is met zijn schrijven over de *Haarlemsche Costers-legende*, beweert o. a. Busken Huet, in zijn 4e deel der litterarische *Fantasieën en Critieken*, in het tractaat *Jonker Johan van Gutenberg*, paragraaf III, pag. 2.

Voorts is de stelling van Dr. van der Linde omtrent Gutenberg's uitvindingsrechten cordaat bestreden door Dr. Hessels.

Eindelijk schijnt het volgend document, namelijk een Keulsche Chronijk uit 1499, bij den heer van der Linde en bij alle tegenstanders der Haarlemsche Coster-Legende het meeste gewicht in de schaal te hebben gelegd.

„Op fol. CCCXII van Die Cronica ¹⁾ van der heiliger Stat va Coellē” (geheel op zich zelve meegedeeld in *den Katholiek*, j.g. 1883 pag. 193 door L. F. Hootin S. J.) leest men :

¹⁾ Ind hait gedrukt mit groissem ernst ind vlijss Johan Poelhoff Burger in Coellen, ind vollendet vp sent Bartholomeus avent des hilligen Apostels Anno cursz. [1499].

. Itē dese hoichwyrdige kŭst vursz. is vonden aller eyrst in Duytschlant tzo (zu) Mentz am Rijnē. Ind dat is d'Duitscher nacion eijn groisse eirlicheit dat sulche fijn-rijcke mijnschen syn dae tzo vyndē. Ind dat is geschiet by den iairen uns heren, anno dni MCCCCXL ind. va der zijt an bis men schreve L. wart undersoicht die kunst ind wat dair tso gehoirt. Ind in den jaire uns heren no men schreijff MCCCCL do was ein gulden jair, do began men tzo drucken ind was das eyrste boich dat men druckde die Bijbel zo latijn, ind was gedrukt mit eynre grover schrift as is die schrift dae men nu Mysseboicher mit druckt. Item wie wail die kunst is vonden tzo Mentz, al vursz. op die wijse, als dan nu gemeynlich gebrucht wirt, so is doch die eyrste vurbyldung vonden in Hollandt vijss der Donaten, ¹⁾ die da selfst vur der tzijt gedrukt syn. Ind va ind vijss den is genōmen dat begjinne der vursz. kunst, ind is vill meysterlicher ind subtilicher vonden dan die zelve manier was: und ye lenger ye mere kunstlicher wurden. Item eijnre genant Omnehonū der schrijff in eijnre vurrede op dat boich Quintilianus genoempt, und ouch in anderen meir boicher, dat ey Wale vijss Vrankrijch, genant Nicolaus genson have alre eyrst dese meysterliche kŭst vonden, mer dat is offenbairlich gelogen, want sy sijn noch in leven die dat getuigē dat men boicher druckte tzo Venedige, ee der vursz. Nicolaus genson dar quame, dair he began schrift zo snijden und bereyden. Met der eyrste vijnder der druckerije is gewest eyn Burger tzo Mentz, ind was geboren van Straisburch, ind hiesch joncker Johan Gudenburch. Itē va Mentz is die vursz. kŭst komen alre eyrst tzo Coellē. Dairnae tzo Straissburg, ind dairnae tzo Venedige. Dat begjinne ind vortganck der vursz. kunst hait mijzmutlich vertzelt d' Eirsame man Meyster Ulrich va Hannauwe, boichdrucker tzo Coelle noch zertzijt, anno MCCCCXCIX durch den die kunst vurst is zo Coellē kome.

Wij voor ons komen hier, *salva meliori*, tot de volgende conclusie:
Welnu, de kunst is vonden zu Mentz en de eerste vinder der drukkerije

¹⁾ *Donaten*, boeken in Donatus-leder?

is geweest een burger zu Mentz, maar doch die eerste voorbyldung is gevonden in Hollant. Dit alles in verband beschouwd met de enorme rechts-possessie van Haarlem's overlevering, en in verband met het gezag van Junius en anderen, gaf ons recht om, al dichtende, Sint-Bavo's dom ook in Costers glorie te verheffen.

AANTEKENINGEN OP DEN TWEEDEN ZANG.

Op verzoek van Filips II, koning van Spanje, die tevens als heer en graaf der Nederlanden, over onze gewesten heerschte, ¹⁾ ging paus Paulus IV er toe over, om, ter beteugeling der opkomende ketterij, meerdere nieuwe bisschoppen aan ons vaderland te schenken, en wel in dier voege, dat het groote Utrechtsche bisdom, hetwelk toen het grootste deel van Nederland met zijn elfhonderd kerken omvatte, in meerdere bisdommen werd verdeeld. Een der nieuwe bisdommen was dat van Haarlem, en paus Pius IV, de opvolger van paus Paulus, verleende de bulle, waarbij het nieuw-opgerichte bisdom van Haarlem werd omschreven. Het bevatte toen ongeveer de Noordelijke helft van het tegenwoordige bisdom van Haarlem, hetwelk (zie zang VI) in 1853 is opgericht. Tegelijk met deze oprichting van het eerste bisdom van Haarlem (1559—1562) werd de luistervolle Sint-Bavo tot kathedraal verheven.

De eerste bisschop van Haarlem, door koning Filips voorgedragen en door den paus anno 1560 reeds benoemd, is geweest Nicolaus van Nieuwland, die te voren reeds proost en pastoor was van Sint-Bavo te Haarlem, en tevens, als bisschop van Hebron i. p. i., hulpbisschop

¹⁾ De Bourgondische erfenis geheeten, welke Maria, dochter van Karel den Stoute, in het huis van Oostenrijk had gebracht. Karel V breidde haar uit tot zeventien provinciën.

van den Utrechtschen bisschop George van Egmond. Ook werd bisschop van Nieuwland, bij zijne verheffing tot bisschop van Haarlem, abt van de beroemde Egmonder abdij, en de inkomsten dier abdij werden den nieuwen bisschop en zijn opvolgers tot onderhoud aangewezen. Bij den hevigen tegenstand echter, welken de maatregel van het invoeren der bisdommen, in die dagen, zoowel van de zijde der lauw-geloovende Grooten en afvallige Edelen, als van de zijde der onafhankelijke geestelijkheid ondervond, hebben helaas ook de Egmonder kloosterlingen de kortzichtigheid gehad, van den bisschop, die hun tot abt werd gegeven, slechts zeer noode te willen aanvaarden.

Anno 1562 is evenwel Haarlem's eerste bisschop op 2 Februari, met het grootste plechtbetoon van volk en geestelijkheid, in zijne residentie ingehaald, „nequidquam — zegt de *Batavia Sacra* II, 292 — praevalente nisu eorum, qui clam se opposuerant”, dat is: zonder dat het pogen van hen, die zich in het geheim hadden verzet, hier eenigszins kon bovendrijven. In de *Historia Episcop. Belg. Prov.* is de beschrijving van deze intrede opgenomen. Lang te voren was (bij procuratie) het inbezit nemen van den bisschopszetel gebeurd.

Nauwelijks was bisschop Nicolaus op den zetel van Haarlem verheven, of zijn volijverig bestuur heeft inderdaad die vruchten tegenover de opkomende ketterij voortgebracht, welke toen geleverd konden worden. Dit feit is onomstootelijk en wordt bewezen uit de geheele historie van Nieuwlands bestuur en bijzonder nog uit bisschops Nieuwlands verslag over den staat van zijn bisdom, opgenomen in de *Bijdragen tot de geschiedenis van Haarlem*, dl. IV, pag. 411. Doch, men ziet daar tevens welke teleurstelling de allerhoogste verwachtingen des konings ondervonden en wel moesten ondervinden. ¹⁾

Zeër te betreuren is het intusschen, dat, trots het hooge eerherstel, door de geschiedenis in de laatste jaren reeds aan zoo menig kerkvorst geschonken, een Bakhuijzen van den Brink en een Busken Huet, in werken van nog jeugdige dagteekening, altoos maar weder klakkeloos het bekende „*Effenrodt*” en het „*Nicolaiculus ebrius*” uit den apostaat-pamflet-

¹⁾ Bij zooveel verwachting van politie-succes. Philips was en bleef Caesaro-Papist.

schrijver van Geldorp hebben nageschreven, ja, dat zij alle die lage beweringen volgen, welke voorgeven, dat bisschop van Nieuwland om wangedrag van zijn Haarlemsch bisdom zoude ontslagen zijn. Slaat men immers hier de gezaghebbende *Batavia Sacra* op, dan leest men eenvoudig, dat bisschop Nieuwland ten allen tijde een zeer eerbiedwaardig prelaat is geweest, ¹⁾ maar dat de hemel hem met een vreeselijk jichtlijden had bezocht, zoodat Zijne Hoogwaardigheid daarom later den Haarlemschen bisschopszetel heeft verlaten, vervolgens in Zeeland ging wonen, en aldaar te Sommelsdijk is overleden.

Dit getuigenis wordt hier, wat het moreele aangaat, weder door andere getuigenissen gesteund.

De prelaat, die volgens zijne zachtste beschuldigers, met een weinig onmatigheid, en volgens zijn ergste dito's met de liederlijkste gewoonten — en dat wel jaren achtereen — publiek zoude behebt geweest zijn, is nota bene een intimus, een boezemvriend van den vromen Musius (den bekenden martelaar) geweest. Gisbertus Lappius a Waveren zegt in zijn annotatiën (zie Kerkelijk Nederland jaarg. 1854 pag. 195) uitdrukkelijk deze woorden: *Musius praecipuos inter amicos nactus fuit Episcopos Nicolaum a Castro, a Nova Terra etc.*, dat is: Musius had onder zijne voornaamste vrienden de bisschoppen Nicolaus a Castro en Nicolaus van Nieuwland enz. Als particulariteit uit deze vriendschap van bisschop Nieuwland en Musius, wordt verder vermeld, dat bisschop van Nieuwland eene kostbare relikwie geschonken heeft aan het bekende Sint-Aagten-klooster, waarover Musius rector was. En dan bedenke men verder, van welke gestrengte richting Musius opvatting was omtrent de heiligheid der geestelijke standen, men leze bijvoorbeeld zijn *Verus Monachus*. Neen, een boezemvriend van Musius was geen geheele, maar ook geen halve booswicht.

Vervolgens, men leze eens onpartijdig het opstel in de *Bijdragen van Haarlem*, IV, afl. 3 pag. 409, in hetwelk bisschop van Nieuwland, anno 1546, voor het aangeboden inquisiteurs-amt bedankt. Dit gebeurde toen hij nog bisschop van Hebron i. p. i. was en coadjutor van den bisschop van Utrecht, en tevens reeds het pastoorsambt van Haarlem bekleedde.

¹⁾ Vergelijk ook zijne Synodale-wetten in de *Batavia Sacra*.

Konde iemand, die niet *zeer braaf* was, daar zoo gesproken hebben als Nieuwland het doet? Beroept hij zich verder niet vrijmoedig, op de openbare bezigheden en eindelooze reizen van zijn wij-bisschops-ambt, naar ook op de bijzondere zorgen, door hem aan het pastoraat van Haarlem gewijd? ¹⁾ Hij konde toch aan de landvoogdes, die overal hare spionnen had, dat pastoraat geen „munus illud et quidem arduum” ²⁾ genoemd hebben „per Caesaream Majestatem et Dominationis vestrae mihi injunctum,” ³⁾ als zij hem dadelijk had kunnen logenstraffen door te zeggen: gij hebt dat ambt nooit ernstig waargenomen. Want men wete hier wel, dat volgens Geldorp, Bakhuyzen van den Brink en Busken Huet bisschop Nieuwland, juist reeds in de dagen van zijn coadjutorschap, een habitué zou geweest zijn in Veneris et Bacchi officina!

Nog anderen steun gaven aan de berichten der *Batavia Sacra*, onlangs de *Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom van Haarlem*, deel XXI, pag. 157, door een inzending uit de nalatenschap van pater van Lommel, zaliger en geleerder gedachtenis. Deze inzending was een officieel stuk betreffende eene zaak van Texelsche kloosterlingen, door bisschop van Nieuwland aan den Geheimen Raad des Konings, op 6 Augustus 1570, uit Abtspoel bij het Warmonder-hek, verzonden. ²⁾ De zaak der kloosterlingen is voor ons van geen belang, maar belangrijk is de omstandigheid, aan den voet van het stuk zelve vermeld, dat namelijk de secretaris des bisschops onder dit blijkbaar niet-presseerend stuk de handteekening plaatst, en dat wel op grond „dat de biscop selver nyet scrijven kan.” Zodoende blijkt primo, dat er, anno 1570, een allersterkst onvermogen tot schrijven in het handgewricht van bisschop van Nieuwland bestond, en secundo, dat dit gebrek onverholen, zelfs aan het hof te Brussel mocht bekend gemaakt worden. Indien bisschop Nieuwland nu een booswicht en een onmatige ware geweest, dan zoude de opzending van het bovenvermelde stuk immers niet zóó zijn gebeurd, als het nu blijkt geschied te zijn. Hoe lichtelijk zoude alsdan hier het Evangelisch woord vervuld zijn: Hij die kwaad doet, hij

¹⁾ De vorige pastoors van Haarlem konden door hun cureyts-officie aan het grafelijk hof, slechts zelden persoonlijk hunne parochie besturen.

²⁾ Dat ambt, wat wel zeer hard te vervullen is.

³⁾ Mij opgeleid door Z. M. den Keizer en door U.

komt niet tot het licht. Neen, bisschop Nieuwland was eenvoudig en oprecht, zooals zwaarbeproefden doorgaans zijn.

Eindelijk, nog in de XIX^{de} eeuw was hier te lande immers elke laster gangbaar tegen de braafste bisschoppen, die Rome ons zenden ging. Welnu, deze ellende was nog veel sterker in zwang, toen de koning van Spanje, in de XVI^{de} eeuw, de nieuwe bisdommen ging oprichten, en hij als kandidaten voor de nieuwe zetels, aan den paus hoogst eerbiedwaardige mannen, maar vooral mannen van karakter ging aanbieden. Vooral de adel haatte toen de bisschoppen. Dit kwam vooreerst, omdat ditmaal de hooge waardigheden buiten de adellijke familiën terecht kwamen, en vervolgens omdat de meeste jonkers dier dagen, zoowel onder rapport van geloof als van zeden, inderdaad schuine jonkers moesten heeten. En wat durfden nu deze jonkers, in verband met het altooslichtvaardig plebs, anno 1560—1570, niet tegen de geestelijke overheden zeggen en doen? Dezelfde geest, die de Edelen tot het bekende Compromis des Gueux heeft gebracht, hij heeft, naar onze meening, de pennen tegen bisschop van Nieuwland in beweging gezet. En de laster heeft het langzamerhand zoover gestuurd, dat het nu bisschop van Nieuwland zelfs euvel wordt geduid, dat de schilder van zijn portrait iets levenslustigs aan dat portrait heeft weergegeven!....

AANTEEKENINGEN OP DEN DERDEN ZANG.

a. De beeldstormerij, wel te onderscheiden van de latere Haarlemmer Noon, geschiedde te Haarlem, volgens Schrivelsius, pag. 87, op deze wijze: ¹⁾

„Het revolutionnair geweld van Ripperda, den watergeus, gesteund door zijne soldaten en het gemeen, was dan meester van Haarlem geworden. Een der eerste daden van die nieuwe meesters was eene herhaling van Ripperda's heldendaden in Groningerland. De prachtige Sint-Bavo werd geplunderd en de „afgoden en santen” omvergestooten. De kerk zelve werd (evenwel nog niet voor goed) aan de Gereformeerden gegeven, iets, dat vele burgers gespeten heeft en van harte wee deed. De beeldenstorm was steeds de voorbode der onderdrukking van den Katholieken eeredienst; spoedig werd dan ook binnen Haarlem de dienst der pauselijke religie afgeschaft.... Te voren, zoo bericht nog de *Batavia Sacra*, was uit voorzorg en vreeze, de Sint-Bavo reeds eenmaal gedurende drie maanden, gesloten gehouden.

b. Die beeldstormerij nu trad, in het algemeen, met zulke eigenaardigheden op, dat oude historici van naam, wel verre van hier aan spontane

¹⁾ Nederlandsche Beroerten, dl. II, 2de stuk, pag. 109.

volksvervoering te denken, niet aarzelen zekere bezetendheid der helle bij de beeldstormers aan te nemen. Zij deden dit primo, omdat, trots al de onbesuisdheid en woede der beeldstormers, niemand van hen, die toch de gevaarlijkste en smalste randen van ballustraden of altaarbogen hebben beklommen, is neergestort of ook maar de minste verwonding opliep, maar secundo en vooral, omdat meermalen, onder anderen bij de beeldstormerij in Amsterdam, het eigenaardige verschijnsel voortrad, dat bij de ruïne van alle heilige zaken, daarentegen de duivelen-koppen, welke hier en daar op de kerkmeubelen waren afgebeeld, zonder eenig letsel gespaard zijn gebleven.¹⁾ Met dichterlijke vrijheid werd in het gedicht dit laatste verschijnsel ook bij Sint-Bavo's beeldenstorm tot een paar particulariteiten uitgebreid.

Ook schijnt hier ter plaatse nog het volgende bericht uit het *Breviarium Romanum* (in octava St.-Bavonis), te moeten worden ingelascht: *Sacrae vero reliquiae in ecclesia Harlemensi servatae, tandem a milite Geusio occupata civitate, et per Calvinistas profanata cathedrali ecclesia, Coloniam Agrippinam devecta; deinde, sedatis tumultibus Harlemum relatae summa totius cleri cathedralis exultatione receptae sunt.* (Vgl. het *Breviarium Romanum* die X Maji in die Translationis St.-Bavonis). De heilige relieken van St.-Bavo, die in de kerk te Haarlem bewaard werden, zijn, toen de stad door de Geuzen krijgslieden bezet, en de kathedraal door de Calvinisten ontheiligd was, naar Keulen vervoerd, maar later zijn zij, toen de Haarlemsche beroerten waren bedaard, weer naar Haarlem teruggebracht en met de hoogste blijdschap van heel de geestelijkheid der kathedraal terugontvangen.

¹⁾ Zoo Dusseldorp in zijn *Annalen*. Vgl. *Amstelodamentia*, antwoord aan Dr. F. Fruin, door Mgr. Klonne, pag. 56.

AANTEEKENINGEN OP DEN VIERDEN ZANG.

a. De last van Babel is de schriftuurlijke uitdrukking door Isaias, den koning der profeten, gebezigd, als hij Gods aanstaande straffen over Babylon voorspelt, die door middel van de Mediërs zullen voltrokken worden. De door ons bedoelde schriftuurplaats (Isaias XIII, 15—18) is door pater Jonckbloet S. J. aldus in Hollandsche verzen overgebracht.

Van bloed zal heel de landstreek rooken;
Wie achterhaald wordt, wordt doorstoken,
En ied're schuilhoek opgebroken,
Door 't wreed en alverdelgend zwaard.

Hun kind'ren worden voor hun oogen
Verpletterd en vertrapt ten dood;
Het huis door plond'raars uitgezogen,
Verguisd, onteerd hun echtgenoot.

Zie, 'k wek de Meden op ten strijde,
Die spotten met het goudgesmijde,

Wier bloeddorst om geen zilver kreunt,
Maar die met pijlen kind'ren slachten,
't Geschrei des zuigelings verachten,
En lachen met de jammerklachten
Van 't moederhart, dat krimpt en steunt.

Meerdere oude schrijvers zien in het ontzettend-harde beleg, dat Haarlem had te doorstaan, nadat het de ketterij had omhelsd, een dergelijke hemelstraf, te meer, daar, bij al het geweld van den Spanjaard buiten de wallen, daarenboven binnen Haarlem zelve, alle duivelen der hel losgelaten schenen, zoodat de vrouwen zelve het zwaard en geweer hanteerden.

Deze zijn de dagen — zoo schreef men toen — deze zijn de dagen, waarvan gezegd is: de menschen zullen den dood najagen en hem niet bereiken, en zij zullen verlangen te sterven en de dood zal van hen vluchten.

6. De herinnering aan den Romeinschen held Cocles onder Holland's helden, ziet op de volgende gebeurtenissen:

De Geuzen begrepen, dat de belegeraars even goed konden uitgehongerd worden als de belegerden, indien men hun namelijk slechts den toevoer kon afsnijden, die grootendeels uit Utrecht over Amsterdam tot den Spanjaard kwam. Een legertje van twaalfhonderd man, uit Enkhuizen vertrokken, wilde daarom den Diemerdam tusschen Amsterdam en Muiden bezetten. Bossu, de veldheer in Spaanschen dienst te Amsterdam, trok, bijgestaan door zeshonderd soldaten van Don Frederik, Alva's zoon, alsdan op, om dit pogen te keeren. Een hevig gevecht volgde en de Geuzen werden teruggedreven. Het was bij die gelegenheid, dat Jan Haring, uit Hoorn, het stoute wapenfeit bestond van alleen op den dijk stand te houden, een tijd lang den opdringenden vijand te keeren en toen in het water te springen en zich te redden, een wapenfeit, dat door de Nederlandsche geschiedenis evenzeer waardig gekeurd is om voor de vergetelheid bewaard te blijven, als de Romeinsche geschiedschrijvers een dergelijk bestaan van Horatius Cocles hebben vereeuwigd. (Nuyens. *Nederl. Ber.* II, 2de stuk, p. 115).

c. De bestorming tegen de Jans- en Kruispoort, welke in het gedicht is opgevoerd, is die van 31 Januari 1573.

Ziehier eene der nieuwste beschrijvingen van dien aanval.

Don Rodrigo de Toledo moest den aanval besturen tegen de Kruispoort en de Heer van Billy dien tegen de Janspoort. Tusschen de beide poorten zou het zoogenaamde gordijn worden bestookt door de vendelen van Gonsalve de Bracamonte en Julianus Romero. Daar lag reeds een brug over de gracht; bovendien was het ijs zeer sterk.

Zeer vroeg in den morgen werd de storm aanvaard — en de in die dagen anders wakkere Haarlemmers betoonden op dat pas, dat ook hun kon overkomen wat den grooten Homerus, naar het spreekwoord, somtijds overkwam. De wacht was in slaap geraakt, en ontwaakte door 't gedruisch, niet van den naderenden, maar van den nabij, zeer nabij zijnden vijand. Hij had de wallen aan de Janspoort reeds beklommen en post gévat tusschen de beide poorten. Doch toen de wachten eenmaal waren ontwaakt, toonden zij, dat zij terdege wakker waren geworden. Door groot geraas wekken zij de burgers en deden zij aanstonds de geheele stad beseffen, in welk ernstig gevaar zij verkeerden. Van alle kanten kanten stroomden nu ijlings schutters en soldaten toe. Wie van de Spanjaarden waren overgeklommen, werden van boven nedergestooten; wie het hoofd boven den wal verhief, werd door speersteek of kogel getroffen. En zoo werd het innemen der stad voor het oogenblik verhinderd. Maar nu rukte ook eerst de hoofdmacht van den vijand aan. Don Frederik had eerst het morgengebed laten doen; en daarna trokken nu, bij het bulderen van 't kanon en het schetteren der trompetten, onverschrokken als altijd, de vijandelijke legerscharen, vooruit.

Met vliegende vaart, voorgegaan door hunne aanvoerders, dringen zij weldra het nieuwe blokhuis op, dat aan de Kruispoort stond, — doch nauwelijks zijn zij daar aangekomen, of met donderend geweld vliegt alles in de lucht. „Armen, beenen, ja, geheele lichamen, bussen, hellebaarden, rapieren, het vloog alles omhoog. En de brokken steen verpletterden bovendien, toen zij neervielen, niet weinige toeloopende vijanden. 't Was een gruwel om aan te zien.” Nu vielen de aangevallenen op de aanvallers aan, vermoordden wie zij onder hun bereik kregen, en dunden door een wél

gericht vuur hunne gelederen, die in de slagorde stonden bij de Janspoort. Met schande en groot verlies moesten de Spanjaarden afdeinzen. Vele van hun voornaamste bevelhebbers werden gewond of gedood. Don Rodrigo van Toledo, Don Rodrigo Perez, Don Stephana Yllanes, Lorenzo Perea en Don Alonzo Munoz van Murcië sneuvelden, en de lijken, die den Haarlemmers in handen vielen, werden met haken in de stad getrokken. Alva getuigde, „dat men door geen oproerlingen ooit een stad zóó had zien verdedigen als deze, zelfs door hen niet, die ze voor hun wettigen vorst zochten te houden.”

Wat verder de afschuwelijke tooneelen van de nacht-moorden aangaat, zij worden nu eens bij dezen, dan weder bij genen schrijver over Haarlems beleg, opgegeven. Zoo vermeldt bijvoorbeeld de *Tabula Chronologica Episcopatus et Ecclesiae Cathedralis Harlemensis* in eenvoudigen chronyk-stijl ¹⁾ de volgende daadzaak:

27 Maji. Harlemi suspendio necantur varii Catholici cum uno sacerdote, vesperi hora decima, dat is:

Op 27 Mei werden te Haarlem door middel van den strop verschillende Katholieken te zamen met éénen priester gedood, des avonds omstreeks tien uur.

Nuyens evenwel verhaalt, krachtens bericht van een ooggetuige, in zijn *Nederl. Beroerten* (II, 2e stuk, p. 117) dat deze moord nog veel omvangrijker was, en hij laat hier dan letterlijk deze woorden volgen: „Alva, wiens „berichten niet minder zeker en bovendien officieeler zijn, meldde den „Koning, dat de Geuzen op de muren der stad, een crucifix, twaalf geestelijken en eenige burgers ophingen, die allen met den grootsten moed „den dood ondergingen. Niemand uit het kamp — zoo zegt Alva — kon „zijne tranen bedwingen en ik hoop, dat God mij de gunst verleen zal, „die verraders en ketters naar verdienste te straffen.”

Toch moet hier erkend, dat het bloedtooneel van 't opsluiten der tien hoofden in het houten vat enz. door den Spanjaard was geprovoceerd. Immers, hij had over de wallen, in de stad geworpen, het hoofd van Filips de Koning, een

¹⁾ Meegedeeld in *Bijdragen van Haarlem*, I, pag. 14.

hopman, die reeds op 11 Januari, met een paar duizend man, te vergeefs van uit Sassenheim tot Haarlems ontzet was opgetrokken. Het tijdstip der represaille is in het gedicht eenige dagen verzet.

d. Nog een woord over de straffen, na het beleg voltrokken!

Het is gewoonte geworden, ook bij sommige Katholieken, het bloedgericht, door de Spanjaarden na Haarlem's inname aangelegd, als een der vreeselijkste moorden af te schilderen, welke de vaderlandsche geschiedenis kent. Deze voorstelling is onjuist. De Spanjaard heeft de burgerij van Haarlem gespaard, maar heeft op de Geuzentroep dat harde kriegsrecht toegepast, wat nog in onze dagen de meest beschaafde natiën in oorlogstijd, (bijvoorbeeld Nederland in Lombok), plegen toe te passen.

Wie zijn er zodoende na Haarlem's beleg omgebracht? Van de burgerij slechts diegenen, welke, ofwel zonder geprest geweest te zijn, de wapenen tegen den koning hadden gevoerd, of welke, door hun uitwijkingspogingen voor deserteurs golden, of die zich aan gewone halsmisdaden hadden schuldig gemaakt. Het getal dezer burgers bedraagt hoogstens vijftig personen.

Vervolgens zijn (hetzij te Schoten, of hetzij in Haarlem) gedood sommige Geuzen-aanvoerders, zooals Ripperda, verder ook enkele predikanten en dergelijke ketterij-verbreiders, welke reeds op tallooze titels, naar het recht der toenmalige dagen, den dood vroeger hadden verdiend. Hun getal dient bij de volgende categorie opgerekend te worden.

Ten slotte is er een vreeselijke executie gehouden over eenige Geuzenvendels of compagniën van Walen, Schotten, enz., die onder Ripperda dienden, en Haarlem waarlijk tot een Babylon hadden gemaakt. Zij waren allen beeldstormers en priestermoorders van het eerste soort. Daarenboven (men lette wel) waren zij reeds vroeger (na de inname van Bergen), in Alva's handen gevallen, en deze had hen toen, naar kriegsgebruik, losgelaten, op voorwaarde van niet meer tegen Spanje te zullen strijden. Daar nu Haarlem zich alleen aan 's konings „aangeborene goedertierendheid” had moeten overgeven, liet de Spaansche veldheer, die wel de burgers spaarde en die ook de plundering liet afkoopen, evenwel de genoemde

eedbrekers en moordenaars eenvoudig uitroeien. Voorzeker, wij grieven van dat ombrengen van circa tweeduizend menschen op de Markt, langs de straten en ten laatste in het Spaarne; wij vinden het allerhardvochtigst, dat de gewonden en zieken uit het gasthuis naar de executie werden gesleept, en dat de beulen hunne armen niet meer konden opheffen van vermoeienis, maar.... aan wien de schuld?

Tot onze vreugde vonden wij dan ook het bovenstaande, door eenen niet-Katholieken historicus, namelijk door W. J. Hofdijk erkend. In het tijdschrift *Eigen Haard*, jaarg. 31, spreekt genoemde auteur, als volgt:

„Haarlem verloren, al verloren” zoo was de kreet in Holland. En.... Haarlem viel.

Een brandschatting van tweehonderd en veertigduizend gulden, ¹⁾ — waarvan nochtans niet meer dan zes-en-negentigduizend, achthonderden-zeventig gulden is betaald kunnen worden — behoeft Haarlem voor plundering, maar kon niet voorkomen, dat meer dan tweeduizend soldaten der bezetting en acht-en-veertig Haarlemsche burgers door zwaard en strop, en eindelijk — toen den vermoelden beulen de armen bij het lijf hingen — door verdrinking om het leven werden gebracht.

Woordbreuk, zooals bij de overgave van het daarna uitgemoorde Naarden, heeft te Haarlem niet plaats gehad: de stad heeft zich in 's konings genade opgegeven; binnen en buiten (dit) Troye was baldadig gezondigd; zij lag geknield en had geen recht tot eenigen eisch.

Tot zooverre Hofdijk. Wat Naarden aangaat, willen wij hier nog ter loops opmerken, vooreerst dat men aldaar met een ondergeschikt krijgshoofd had onderhandeld, terwijl een hooger veldoverste nabij was; dat vervolgens de overeenkomst geheel mondelings schijnt gesloten, en eindelijk, dat Naarden den naam had van een nest der wederdoopers te zijn. ²⁾

¹⁾ Toen ter tijde een ontzaglijk-groote som.

²⁾ Daar deze lieden de ondragelijkste gruwelen, o. a. het naaktloopen langs 's Heeren straten invoerden, liet *elke* overheid, ook de Calvinistische overheid, deze afvalligen overal ombrengen.

Evenwel, zoolang de historie haar laatste woord nog niet gesproken heeft, willen ook wij Naarden's bloedbad een misdaad der Spanjaarden blijven noemen. Maar de vreeselijke straf te Haarlem, hoewel door ons bij Babels last vergeleken, was geenszins een misdaad der Spanjaarden tegen het kriegsrecht, maar alleen eene vreeselijke strafoefening, door duizende misdaden gaande gemaakt.

AANTEKENINGEN OP DEN VIJFDEN ZANG.

Ten jare 1578 heeft God toegelaten, dat de oude Sint-Bavo, voor altoos, door het Geuzengeweld is gevallen.

De Bisschop van Haarlem, Godefridus, of, zooals hij zelf schreef, Govert van Mierlo, verloor op dien dag zijne kathedraal en straks het bestuur zijns bisdoms, maar zeer bijzonder werd bij die overrompeling der Sint-Bavo het Allerheiligste Sacrament onteerd. In het tijdschrift, getiteld *Bijdragen voor de geschiedenis van Haarlem*, vindt men van dezen droevigen dag twee verhalen, door ooggetuigen beschreven. Aan het laatste dier twee, door pater fr. A. J. J. Hoogland ingezonden (deel VIII, pag. 128) meenen wij straks een en ander te moeten ontleenen. Men herinnere zich (om het stuk te kunnen verstaan), dat Haarlem eerst door de beeldstormers in 1572 was bezocht, maar daarna door den Spanjaard weer voor den Katholieken godsdienst was veroverd. Welnu, thans had de stad opnieuw de partij der Geuzen gekozen, doch bij de zoogenaamde Satisfactie of het contract van overgang, dat men met de Oranje-partij had gesloten, was uitdrukkelijk de vrijheid van godsdienst en van bisschoppelijk bestuur voor de Katholieken bedongen. ¹⁾

¹⁾ De nieuwgezinden zouden alleen de kerk der H. Maagd op de Bakenessergracht behouden.

En zoo was men nu gekomen tot in het jaar 1578, en bisschop van Mierlo zag dag aan dag, hoe het Geuzendom vorderde en hoe de Satisfactie ook hier (zooals overal elders) stond geschonden te worden. Maar nu naderde de feestdag van 't Allerheiligste Sacrament des Altaars met zijne groote plechtigheden, en omdat er juist door de Staten van Holland in de laatste dagen weder nieuwe bezettingstroepen in Haarlem waren gelegd, begaven zich sommige Katholieken naar een der voornaamste hervormingsgezinden en zeiden hem, dat, ofschoon ze het gevaar wel bemerkten, ze niet konden denken, dat de Magistraat van Haarlem, die zich tot nog toe uiterst voorzichtig had betoond, thans zoo dwaas zoude zijn van te gedoogen, dat door de soldaten, die binnen de stad toegelaten waren, iets ten nadeele der Katholieken ondernomen werd, hetgeen trouwens, als zijnde zulks eene soort van rechtspleging zonder vorm van proces, en bovendien geheel in strijd met de Satisfactie, zonder het gruwelijkst onrecht niet kon geschieden; ze verzochten dus met zekerheid te mogen weten, of er inderdaad gevaar bestond, en zoo ja, dan vroegen zij hem, daar hij toch ook door denzelfden heiliggezworen eed als zij gebonden was, dat gevaar te keeren.¹⁾

En nu moge het tweede verhaal hier plaats vinden. Het luidt aldus: ²⁾

„Den 29 Meij, nadat 's anderendachts te voren, de Burgemeester Claes Jansz gewaarschout was, 's avonds heel spade, zoo is hij tot (zijn collega) Pieter Jansz Kies, Burgemeester, gegaan, hem vragende, of er eenig perikel was, om naar oude gewoonte, met het heilig Sacrament in processie te gaan (door de stad). Zoo heeft Kies, Burgemeester voors, op zijn bed leggende gezeid: „Houdt u in die kerk, dat zal niemand u beletten, maar wildat ghy buiten om gaen, neemt waar, dat u zonde moge op comen.” ³⁾ Daarop is de Bisschop te vrede geweest om te prediken, 's morgens op stoel gegaan, nadat die soldaten (reeds) eenich rumoer tot die Minnebroeders gemaect hadden; het sermoen doende, hebben altemet die soldaten groot rumoer gemaect; na 't sermoen is Claes J. bovengenoemd,

¹⁾ Dit alles uit het eerste verhaal der *Bijdragen*, deel VI, pag. 405.

²⁾ Een weinig punctuatie en verklaring is er door ons bijgevoegd. Zie *Bijdragen*, deel VIII, pag. 128.

³⁾ Bedenkt dat uwe zonden (de grieven, die de Geuzen tegen u hebben) kunnen opleven, of dat uw verkeerde handeling zelve, u straffen zal.

onder die ander Catholice zijnde, tot de kapteins, soe Teyling als Reynooi gegaan, want Duvenvoorde, die opperste captein (der Geuzen-soldaten), was van huis, en gevraagt, of zij (de Katholieken) met den dienst voort zouden gaan. Zij (de vermelde kapteins der Geuzen-troepen, Teyling en Reynooi), zeiden ende zwoeren: wij zullen u bewaren. De burgemeester (altoos nog dezelfde Claes Jansz) hun vertrouwende, heeft het den biscop ende geestelicheyte te kennen gegeven, (en) zoo hebben zij het officie van de Misse begonnen, nadat het met vijf trommelen was afgeslagen, dat geen soldaat hem vervorderen en zoude in die kerk der Papisten te komen.... Onder den Dienste zoo hebben die soldaten veel insolentie gedaan, totdat die Mis uit was. Toen de Noon (het koorgezang, dat door de kanunniken tusschen de Mis en de processie werd gezongen) begonnen was, zijn zij met grote getal, met rapiers over haar armen, in die kerk gekomen, maakende groot geluid, totdat eenigen, die voor het koor stonden, woorden kregen met de burgers, die zij tot dien einde waarschouden, als 't bleeke ¹⁾ Alsulcx, dat een out Rabout (of vechtersbaas), geheel grijs van haar, door 't midden van die kerk, over die vrouwen (want de kerk vol volk was van mannen, vrouwen en kinderen in 't getal van 7000 of 8000, en toortsen omtrent driehonderd) henen stapte, zoolang hij kwam voor de koordeur, ²⁾ en de anderen, die met groot getal in de kerk stonden, kwamen aanspringen als razende honden, ja als moorders, toen men (de kanunniken) begon te zingen: *Clamavi in toto cordo* over het volk heen, met bloote rapieren, roepende krijschende: „Valt aan, valt aan, moord, moord!” ende (zoo) liepen zij op het (priester)koor. ³⁾

't Welk eenige priesters gezien hebbende, den Monstrans in hun armen genoemen (hebben) ende meenden uit te geraken, maar door den drang mochten zij van het koor niet komen, ende werden overvallen

¹⁾ Die zij expresselijk aanspraken als teeken aan hunne gezellen van hetgeen nu ging gebeuren.

²⁾ Die het priesterkoor met koperen sluiting afsloot.

³⁾ Volgens het anoere verhaal zongen de kanunniken juist de volgende woorden: *Iustus es Domine et rectum judicium tuum*. Zij gaan het bovenvermelde *Clamavi* een weinig vooraf.

ende gequest tot XIII priesters, ende Heer Claes Lingelangen wordt het ciborie uit zijn handen gebroken, ende hij tot den dood toe gequest, ende ook die zangers met de kinderen, zijn met groot getal over die muur (de lage afscheiding tusschen altaar en gang) achter het hoge autaar overgesprongen, ende zoo zich salveerende, van zich werpende haar koor-kleeden en kransen, die zij op 't hoofd hadden; toen liep de rest van 't kerkvolk op en meende zich te salveeren, maar van buiten waren soldaten, haar den uitgang belettende, ja, hun cleëren, cleinoodijën, ringen, geld werden haar benomen, de huijken van 't hoofd, (den) priesters en burgers hunne tabbaarden, kleederen (en) geld van 't lijf (trekkende), hen quetzende, doorstekende ook een goed, out priester, omtrent 54 jaren, die stick-(blind) zijnde, was geheeten Mr. Baling of Naessen, die alle God heeft willen verkiezen, dewijl hij inwoudich was; hij vlood van het altaar, en diende voor den naam des Heeren te sterven, opdat hij met Christus zoude regneeren; die andere soldaten stalen die autaarkleederen, kisten, scapreien smeten zij op, en van alle autaaeren.

Terwijl dit geschiede, was de Biscop van Haarlem, die recht (of vlak) voer den Noen in die kerck gekomen was, om het Sacrament om-te-draghen, in 't sacristie met zyn dienders ende kerckmeesters gegaen, die zij daer omringden, nadat zij alle ding gerooft hadden, ende wilden het sacristie alop (al open) smiten ende schieten, zoo vraechden zy (die er in waren) met behouden lijf en goed uit te mogen gaen met dat gezelschap, hetwelk hun van die soldaten beloofd werdt, maar zoo haast als die deur opengedaan was, ende Biscop vooruit zoude gaan, zoo meenden zy met een hellebaert zijn hoofd te kloven, en ander smijtende met een rijkszwaard, meende hetzelfde te doen; dan, zij smeten zijn hoed van 't hoofd; maar een provoost nam (ving) den slag op zijn stok; terwijl zij nu naar de kerkmeesters liepen, raakte de Biscop zonder eenige kennis van hem hebbende, uit de kerk in een burgerhuis.

Doen 't nu al gedaan was ¹⁾ kwamen die kapteinen als Teijlingen en Reynooi met Kies voornoemd (den Burgemeester), om de soldaten ter neer

¹⁾ Zoo was de gewone gang van zaken in die overweldigingsdagen. Als alles vernield was, daagde de overheid op.

te zetten, die terstond met den Roef vertrokken (dat is, het op een achteruitloopen zetten) omdat de spraak ging dat de schutterij in den Doelen samenkwam. Maar toen dat zoo niet was, toen sloegen zij (de plunderaars) weder de trommelen, kwamen onder hun vaandels, en namen het stadhuis in, en bezetten de kerk met alle de straten der stad. Daarmee cesseerde het

Doch als nu naemiddags zij die bevreesd waren en die vrienden in cloosters hadden, haar goed uithaalden, ende brachten het tot hunne vrienden, toen kwamen de straatschenders weer ende smeten ze wel ende liepen met geweld weg. Minnebroeders, Jacopynen, Madeleen en andere cloosters zijn geplondert, en zij braken mede de St-Janskerk op.

Op deze droeve wijs werd de zoogenaamde Haarlemsche Noon afgespeeld.

AANTEEKENINGEN OP DEN ZESDEN ZANG.

a. De aanhef van den zesden zang herinnert zoowel de dagen der Aprilbeweging als de latere kentering der opinieën tegenover de nieuwe bisschoppen, door paus Pius IX anno 1853 aan Nederland geschonken. Betreffende alles wat dit herstel der hiërarchie heeft ingehad, raadplege men het zeer verdienstelijk werkje van pater van Kerckhoff O. C., getiteld *Na veertig jaren*.

b. Nadat bisschop van Mierlo in Deventer was overleden, stond de bisschopszetel van Haarlem ledig, maar naar het kanonieke recht bleef het kathedraal-kapittel bestaan. Dit eerbiedwaardig lichaam heeft zich, zoowel door zijn onderworpenheid aan het hooger kerkelijk gezag, als door het aanhoudend aanvullen zijner wegstervende leden, met de grootste moeite gedurende alle *die* drie eeuwen staande gehouden, welke als zoo felle vervolgings-eeuwen in onze kerkelijke geschiedenis van Haarlem mogen gelden. Zijne *acta* en zorgen zijn in hun geheel uitgegeven door den zeer-eerw. heer J. J. Graaff in de *Bijdragen der geschiedenis van het bisdom van Haarlem*. De schoonste daad van dit kapittel was zeker wel de onderwerping aan het pauselijk besluit, hetwelk bij de herstelling der hiërarchie, in 1853, eerst alle oude kapittels, die misschien nog uit de vorige eeuwen

bestaan mochten, extingueerde. De kanunniken van het geëxtingueerde kapittel werden daarna herkozen tot leden van het nieuw kapittel.

c. Eenige namen en zinspelingen in den zesden zang hebben de volgende beteekenissen.

De verzen:

Nu keert gij weer, geroepen des Heeren,
Uit Lovens vest en 't Rome van het Noord.

zinspelen op het verblijf der Hollandsche seminaristen aan de collegiën te Leuven of aan die te Keulen.¹⁾ De laatstvermelde stad heette oudtijds, om hare menigte van heiligdommen en relieken, het Rome van het Noorden. Reeds vóór het herstel der hiërarchie had het Oud-Hageveld, nabij Haarlem, eenigen dezer seminaristen vereenigd, toen weldra een koninklijk besluit van zijne majesteit Willem I deze vrome stichting kwam vernietigen. Later, in 1847, herrees Hageveld opnieuw in de gemeente Voorhout, in de nabijheid dus van het groot seminarie Warmond. Hier — in het oord nabij Leiden, of de Sint-Petrus-stad — voerde vooral de nieuwe bisschop alle zijne seminaristen bijeen, en genoten zij allen het onwaardeerbaar voorrecht, gedurende eenigen tijd, de lessen te volgen van den onsterfelijken Broere, „den vrome, wien alle wijsheid omkroonde.”

Zoo vaak in het gedicht sprake is van *Iperens macht* of *Iperens telgen* zijn de volgelingen van Jansenius, den bisschop van Iperen bedoeld. Helaas, ook zij hernieuwden de vervolgingen der Heeren Staten tegen onze vaders, en schoon, bij het herstel der hiërarchie, paus Pius IX hen opnieuw tot de eenheid uitnoodigde, verkoren zij liever, als iedere wegstervende ketterij, in hunne dwaling onder te gaan.

Bij de hulde, door de kloosterlingen aan den nieuwen bisschop gebracht, herdenkt het gedicht het aandeel wat de paters der Sociëteit van Jesus aan Vondels terugkeer tot de Katholieke kerk hebben gehad, alsook het groot aantal martelaren, die de zonen van Sint-Franciscus tijdens de vervolging in Nederland, aan den hemel hebben geschonken.

Het lied van *al mijn harmonijen*, in de laatste verzen vermeld, zijn de tonen van het wereldberoemde orgel, in de oude Sint-Bavo te hooren. Door het *Credo* nog *nimmer afgestaan* worden de heerlijke muurschilderingen herdacht, welke Haarlems Protestantsche kerkvoogden eindelijk van onder den kalklaag deden ophalen.

AANTEKENINGEN OP DEN ZEVENDE ZANG.

Beschrijving der nieuwe Kathedrale Kerk van Sint-Bavo te Haarlem.

(UIT DE DAGBLADEN).

„Het bisdom Haarlem — zoo schrijft de heer Kuypers in Juni '95 — zal een monument God ter eere stichten tot aandenken aan het vijftigjarig priesterjubileum van Z. D. H. Mgr. C. J. M. Bottemanne.

Aan de geloovigen van de stad Haarlem, die zich zoozeer uitbreidt, zal daarmede een bedehuis te meer worden geschonken, — tevens zal het bisdom Haarlem hierdoor in 't bezit komen van een kathedrale kerk, die, meer dan de thans daartoe bestemde St.-Josephskerk, in aanleg en omvang met de verhevene bestemming overeenkomt.

Wanneer wij den naam van „*Sint-Bavo*” uitspreken, rijst de eerbiedwaardige reuzenfiguur van de oude Sint-Baaf, aan de Markt te Haarlem, al dadelijk voor onze oogen op. Met weemoed gedenken we dan den heilloozen strijd, die dezen tempel aan zijn oorspronkelijke bestemming onttrokken heeft, — die het heiligdom heeft verarmd, en vernalatigd gedurende eeuwen. Dan betreuren wij het allen, dat de Katholieken van heden niet binnen de wijde hallen van het godshuis der vaderen door 't werk hunner handen mogen toonen, hoezeer wij van *geest* en *beginsel één* zijn gebleven met de vrome stichters van dit werk: door het *Volk* voor *God*.

In plaats daarvan moeten wij getuige zijn van de zwakte der tegenwoordige bezitters, die hun heiligdom zelfs niet tegen ondergang zouden kunnen behoeden, zoo niet het Rijk der Nederlanden, de provincie Noord-Holland en tal van particulieren uit alle gezindten, jaar op jaar, veel grootere offers brachten, om een der schoonste erfstukken uit de middeleeuwen, tot glorie voor onze natie te bewaren, voor de bewondering van den vreemdeling.

In de nabuurschap van een kunstwerk, in zijn grooten eenvoud zoo uitmuntende door de betooverende macht van zijn harmonische ruimten, zullen wij het werk onzer handen met dubbele gestrengheid moeten beoordeelen, en met verdubbelden ijver moeten kuischen.

Naam en vorm der kathedrale kerk zijn, van de oud-christelijke tijden af, innig verbonden geweest. Aan het oostelijke einde was de oud-christelijke basillica, in navolging van de Romeinsche gerechtszalen, half rond uitgebouwd. Midden in deze nis stond de marmeren zetel (cathedra) van den bisschop, en links en rechts was de geestelijkheid om hem geschaard rond het altaar, dat ongeveer het middenpunt van den halfcirkel innam. Daarmede wordt verklaard, dat de naam van „kathedrale-kerk” die heilighdommen aanduidt, waarin een bisschopszetel is gevestigd. Het zijn dan ook gewoonlijk de grootste onder de basilicae, die tevens in vorm het rijkst ontwikkeld zijn met een schelpvormig (concha) kooreinde, en later ook kruisvormige dwarspanden, welke het grondtype hebben gegeven aan de kathedralen van alle eeuwen.

Zoo zal de nieuwe kathedraal van Sint-Bavo dan ook in hoofdvorm het *Kruis* der Verlossing in plan teekenen, door een middenschip met transeptramen beide van 13 meter breedte. Het hoofdeinde van 't kruis (presbyterium) is cirkelvormig afgerond en omsloten met een dubbele granieten zuilenrij, waarachter de zijbeuken door een zeven meter breeden omgang verbonden zijn, die toegang verleen en tot de zeven-transkapellen, welke op zoovele bijzondere wijzen tot de godsvereering in het middenkoor (sanctuarium) bijdragen, door het roemwaardige en wondervolle leven van de Moeder-Maagd en van andere patroonheiligen.

Maar voor den aanleg van een bouwwerk moeten wij niet alleen bij de overlevering te rade gaan, de tegenwoordige *eischen*, de *middelen* en het *ter-*

rein met zijn eigenaardige omgeving moeten worden bestudeerd, en daarom volgt hier eerst een korte omschrijving van die technische punten.

Voor al in westelijke richting breidt zich de stad Haarlem voortdurend uit tusschen de Leidsche Vaart en de Hollandsche Spoor-lijn in de richting van Leiden. Verschillende straten zijn daar aangelegd tot op de hoogte van den Raamsingel (als zuidelijke grens der oude stad.) Een paar honderd meter verder heeft de ondernemingsgeest weer tusschen de weilanden eenige rijen huizen gesticht, die voorloopig wel de grens der bebouwde kom zullen aangeven. Halverwege die thans vrij liggende velden is het terrein afgebakend van 80 meter breedte en ongeveer de dubbele lengte, oost-west gericht, en onmiddellijk aan de Leidsche Vaart aansluitende, waarop de kathedraal gesticht zal worden. Van alle zijden zullen de bouwwerken dus vrij op het eigen terrein kunnen blijven; aan de west-zijde, die zich naar de spoorlijn keert, zal, al wordt ook later een deel van de diepte voor andere doeleinden bestemd, een ruim plein voor de hoofdingangen kunnen worden gespaard, waarheen men, door de straten, aan beide zijden der kerk kan geraken.

De orientatie brengt hier mede, dat het kooreinde, volgens een aaneenschakeling van cirkels ontwikkeld, vanaf de beide kaden van de Leidsche Vaart het meest gezien zal worden. Dit gedeelte, hetwelk thans onmiddellijk zal worden gebouwd, vertoont de meeste afwisseling in vorm, en zal zich dus ook, met vele spelende vormen, van de verschillende standpunten kunnen vertoonen.

Wij bevinden ons hier juist op duizend meter afstand van de oude St.-Bavo, die een lengte heeft van 108 meter, terwijl de nieuwe bouw eenmaal voltooid, 100 meter lengte zal hebben, ongeveer overeenkomende met die van de Kathedraal St.-Jan te 's Hertogenbosch, zonder den westelijken toren.

De volgende beschouwingen hebben geleid tot de vaststelling der inwendige hoofdafmetingen, die de karakteristiek van het gebouw zullen moeten vormen.

Een *breed middenschip*, overeenkomende met dat van St.-Jan en dat van den Dom te Keulen en slechts een meter smaller dan de zeer breede St.-Bavo, maakt een grootschen indruk bij de godsdienstplechtigheden,

en verzamelt een groote menigte zonder hinderpalen voor het doorzicht. Wij zijn hier wel ongeveer aan de grens van de ruimte, die met niet buitengewone zware steenen gewelven overdekt behoeft te worden. De gewelven, voor de oude St.-Bavo ontworpen, werden slechts in hout uitgevoerd, zeer decoratief — minder monumentaal, minder duurzaam.

De zijpijlers, die dit middenschip van de zijbinten zullen afscheiden, zijn in de oude hoofdkerk op zeven meter uit elkander geplaatst, even ver ongeveer als in de andere genoemde kathedralen. Dezen afstand hebben wij ver overtroffen en tot 10 meter verwijdd, om daardoor het doorzicht naar alle zijbanken en kapellen zooveel ruimer te maken. Op elk punt van het gebouw zal men dan zooveel meer het geheel duidelijk met één blik kunnen omvatten. Daarbij komt dat de oude St.-Bavo slechts drie beuken heeft en de nieuwe er vijf zal tellen, die door vier rijen pijlers van elkander worden gescheiden. Nu maken in de St.-Jan en in den Dom te Keulen die vier rijen pijlers zeer zeker een tooverachtigen indruk, wanneer men vooral zijdelings daardoor den anderen muur tevergeefs zoekt; tusschen dat woud van pijlers en schalken verliest zich de muur in de verte, en wij krijgen een nog grooteren indruk van de afmetingen dezer beuken. De nieuwe St.-Bavo wordt ook als parochiekerk gebouwd. Niet alleen zullen daar plechtigheden worden gevierd, maar binnen zijn muren moet dagelijks een groote schare van geloovigen met aandacht het H. Sacrificie aan het altaar kunnen volgen, en van den kansel af moeten die scharen ook bereikbaar zijn voor de stem. De hooge ontwikkeling van het middenschip, welke oogenschijnlijk door veel aaneengeschakelde pijlers nog toeneemt, moet hier dus worden beperkt; de sluitsteenen van het middenschip liggen op 22 meter uit den vloer.

Maar aan die ruimte paart zich dan beiderzijds, door de 10 M. breede bogen verbonden, de eerste *zijbeuk*, die 8.30 M. breed en 18 M. hoog, overeenkomt met het middenschip van menige ruime parochiekerk.

Tot afscheiding der *buitenste zijbeuken*, die ook als kapellen kunnen worden afgesloten, is nu een dubbel getal pijlers geplaatst, telkens op 5 M., welke weder medewerken om de muurvlakken te verdeelen en tevens de ruimte te vergrooten. Ook wat hoogte betreft, moeten deze beuken een tegenstelling vormen met de drie middelste beuken; de sluitsteen ligt op 6.80 M. boven den vloer.

Een streven naar groote hoogte-ontwikkeling zien wij van uit Frankrijk zich vooral in de XIII^{de} eeuw verspreiden, en in de Domkerk van Utrecht en de Sint-Jan te 's Hertogenbosch, met hun rijke pijlerbundels, den triomf vieren. Terwijl reeds andere Noord-Nederlandsche kerken met hun enkelvoudige ronde zuilen en groote breedten, minder nadruk leggen op de veelvuldige herhaling van de opstrevende lijnen, en evenals de oude St.-Bavo veel indruk maken door de ontwikkeling der ruimte in de breedte met eenvoudiger vormen, in grooter vlakken omsloten. Dien weg hebben wij willen volgen, daar dit veelal overeenstemt met de eischen, die aan den bouw worden gesteld. Het is gebleken dat de Sint-Stephanus-dom te Weenen drie schepen heeft, waarvan de hoofdafmetingen tamelijk nauwkeurig overeenkomen met die van het hiernevens voorgestelde plan. De zeer hoge zijbeuken maken daar, ontwikkeld in de rijke geledingen van het laat-gothische tijdperk, overspannen met netgewelven, een grootschen indruk. De godsdienstige stemming onder een door het gebrande glas in alle de groote vensters zeer getemperde verlichting, is hier tot een hoogen graad bereikt.

Op het doorsnijdingspunt van middenschip en kruisband rijst de breede *middentoren* met een open koepel inwendig hoog boven de gewelven uit, en zal door een krachtige verlichting van boven het middenpunt sterk teekenen, zoowel in- als uitwendig. Het midden van het kruis stelt het Hart des Verlossers voor, dat zich uit liefde voor ons met een lans liet doorboren, — elke christentempel is een monument, dat goddelijk Hart te eere.

Aan de uiteinden der hoofdschepen naar de vier windstreken gericht, (evenals zoovele wegen waarlangs de apostelen togen om alle volkeren der aarde het geloof te gaan verkondigen), staat eenerzijds de westgevel met een overwelfd portaal, waarboven een ruime tribune is aangelegd. De drievoudige arcade onder, en de vele vensters nevens elkander in dien gevel, zullen de ruimte van 't schip goed doen schatten, evengoed als de talrijke boogjes, die de galerijen steunen, welke langs den noordelijken en zuidelijken transeptgevel zijn doorgevoerd, en eindelijk weer te voorschijn treden in twee verdiepingen boven elkander voor de triforia, en langs de vensters zich voortzetten in drie- en tweemaal zeven bogen rond

het sanctuarium. Dit alles dus kleine vormen in tegenstelling met de groote bogen der hoofdschepen.

Achter het *hoogkoor*, dat aanmerkelijk boven het schip der kerk, en eenige treden boven de omgevende zijbeuken gelegen is, vormen de zeven kapellen als zoovele kleine, in zich afgesloten koortjes rond de altaren van O. Lieve Vrouwe, Sint Joseph, Sint Willibrordus enz. In de constructie van den bouw dienen de muren dezer kapellen tot steunberen (contrefort) der muren en gewelven van het hoogkoor; in de versiering zullen zij met de daarboven staande vensters zijn als stralen, verbeeldende de zeven gaven des H. Geestes, die van het hoofdaltaar uitgaan. De meest zuidelijke der zijbeuken van het koor is tot *H. Sacramentskapel* ingericht. Deze is wat meer afgesloten van de groote ruimte; hier zal een meer ingetogen stemming heerschen, vooral daar de vensters, die boven de aansluitende *Kathedrale-Sacristie* licht nemen, hooger boven den grond verheven zijn dan in de overige deelen der kerk. Nevens de nis, waar het H. Sacramentsaltaar staat, is, oostelijk van de sacristie, een klein oratorium ingeruimd, dat direct van uit de zuid-oostelijk gelegen pastorie toegankelijk is.

De *Parochiale Sacristie* sluit zuidelijk aan den transeptarm, met een binnen- en een buitenportaal en twee biechtstoel-nissen.

In tegenstelling met de *afronding* aan het oostelijk gedeelte is het westelijke recht afgesneden en door twee *vierkante torens*, op de hoeken van 't middenschip bevestigd, scherp afgeteekend. Deze beide voorposten houden hunne kruizen 90 M. verheven boven de vloer, om den volken van het westen het heil der verlossing uit het oosten te verkondigen.

Noordelijk ligt op den hoek de *kapel*, waarbinnen door de wateren des H. Doopsels het Licht van 't Zuiden de duisternissen der Noordsche heidenen doet verdwijnen. In den zuidelijken toren, die, evenals de noordelijke, ook een ingangsportaal heeft, is de trap aangelegd, welke naar de tribune voert; daarneven een *catechismuskapel*.

Meer dan in de parochiekerk nog moet vooral in de *kathedraal* er voor worden zorg gedragen, dat de *zang* van 't koor (boven) niet alleen maar vooral de *orgelbegeleiding* volkomen zuiver instemme met de officieerende priesters, ofwel met het kapittel bij den zang der getijden. De tribune voor de koorzangers en het orgel is boven den noordelijken,

zijhoek en oostelijk van het kruispand opgebouwd. Van uit de groote boog kunnen organist en zangers onmiddellijk den dienst van het hooge koor volgen en begeleiden. Het orgel kan in het kruispand uitgebouwd worden, en daar, met de kleuren van het hout en het metaal, een goede tegenstelling maken met de kleuren der groote steenmassa's.

Op verschillende punten stijgen negen traptorens van den beganen grond op en voeren naar de *gangen*, die als triforia boven de zijbeuken, of uitgespaard in muurdikten (1.56 M.) van het middenschip en den kooromgang, of achter de balustraden der goten, rond de gansche kerk gelegenheid geven, om ten allen tijde de onderdeelen van het gebouw spoedig en gemakkelijk te kunnen bereiken. Deze gangen zullen leven geven aan massieve muren, — zullen de menschelijke schaal op verschillende hoogten duidelijk herhalen, — zij zullen bij feestelijke gelegenheden het sieren en verlichten van alle deelen mogelijk maken, — en vooral voortdurend van dienst zijn, om door 't voorkomen van de kleine gebreken, 'twelke door uitwendige invloeden kunnen ontstaan, het bouwwerk voortdurend in goeden staat te onderhouden. Boven de hoekpijlers van het priesterkoor klimmen nog twee kleinere traptorens van uit de goten der zijbeuken naar de zoogenaamde *dverggalerij* van 't priesterkoor en hooger op naar de goten.

De ontwikkeling aan de ramen der onderdeelen is beheerscht door de technische eischen van den *baksteen*, die als nationaal nijverheidsproduct dient te worden toegepast. Daarnevens treedt de natuursteen alleen als hulpmiddel op om de deuren recht af te sluiten, of de onderdorpels der vensters waterdicht te maken; ook als kapiteelen inwendig en als afdekking van steunberen uitwendig.

Zoo luidt in hoofdzaak de beschrijving van de nieuwe Sint-Bavo, door zijnen genialen bouwmeester, den heer Kuypers. Ook aan den naam van dezen kunstenaar is, door Sint-Bavo, de onsterfelijkheid gewaarborgd.

BLADWIJZER.

	Bladz.
EERSTE ZANG. De oude Sint-Bavo	1
TWEEDE " Haarlems eerste Bisschop	11
DERDE " De Beeldenstorm	19
VIERDE " Haarlems Beleg	27
VIJFDE " De Haarlemsche Noon	41
ZESDE " De Hiërarchie hersteld.	51
ZEVENDE " De nieuwe Sint-Bavo	59
AANTEEEKENINGEN op den eersten zang	69
" " " tweeden "	78
" " " derden "	83
" " " vierden "	85
" " " vijfden "	92
" " " zesden "	97
" " " zevenden "	100

ERRATA.

Op pag. 6 staat: Herrezenen sterven niet. Lees: *Herreez'nen* sterven niet.

Op dezelfde pagina:

Hoe breed ze als krans zich scharen
Om 't altaar van Gods Zoon!

Lees:

Hoe breed ze als krans zich scharen
Om 't altaar, Christus woôn.

Op pag. 30 staat: De teering viel Lees: De *teerling* viel

In de Aanteekeningen, pag. 80, regel acht, staat: Sommelsdijk. Lees: *Maertensdijk*.

De andere errata worden, waar de lezer ze ontmoeten mocht, aan zijne vergevings-gezindheid aanbevolen.

